

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ
ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

1933

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ ¹⁾

Ἀναλαμβάνων νὰ ἐμιλήσω περὶ τοῦ Σίμου Μενάρδου αἰσθάνομαι βαθύτατα πόσα μοῦ λείπουν ἐφόδια. Τὰ περισσότερα ἐπιστημονικά του δημοσιεύματα, καὶ τὰ κυριώτερα, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἔρευναν τῆς νεοελληνικῆς, καὶ ἰδιαίτερώς τῆς κυπριακῆς γλώσσης· καὶ ἔ ἐμιλητῆς - ἔσον· καὶ ἂν ξένη δὲν τοῦ εἶναι, οὔτε εἰς τὰς ἀναμνήσεις του, οὔτε εἰς τὴν ἀγάπην του ἢ Κύπρος—ἔφείλει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ξέναι τοῦ εἶναι· ἔρευναι καθαρῶς γλωσσικαί. Αἰσθάνομαι ἐπίσης, ὅτι ἄλλοι, πρεσβύτεροι ἢ ἐγώ, θὰ ἤμποροῦσαν μὲ ἀρτιωτέραν τῶν πραγμάτων γνῶσιν καὶ μεγαλύτερον κύρος νὰ ἐμιλήσουν περὶ τῆς δράσεως τοῦ Μενάρδου εἰς τὴν Κύπρον ὡς ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων, εἰς τὸ Oxford, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἑταιρείαν, εἰς ἕλα τῆς χώρας τὰ ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα καὶ τὰς ἐπιτροπὰς, εἰς τὰ ὅποια ποτὲ δὲν ἤρνηθη ὁ Μενάρδος τὴν πολύτιμον διὰ τὴν μετριοπάθειαν καὶ τὸν ἀνθρωπισμόν του συνεργασίαν του. Ἀκόμη καὶ τὴν δρᾶσιν του τὴν μακρὰν ὡς Γεν. Γραμματέως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δὲν εἶχα τὴν εὐκαιρίαν, ἀπουσιάζων ἐξ Ἑλλάδος, νὰ παρακολουθῆσω εἰς τὰ πρῶτα τέσσαρα χρόνια τῆς ἰδρύσεώς της, τὰ ἡρωϊκὰ ἐκεῖνα χρόνια τοῦ βίου της, κατὰ τὰ ὅποια ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἐν μέσῳ πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, χωρὶς χρηματικὰ μέσα σχεδόν, χωρὶς παράδοσιν καὶ πείραν, εἰς πείσμα μιᾶς ἀγρίας πολεμικῆς ἐκείνων ποῦ δὲν ἤξιώθησαν νὰ εἶναι μέσα, ἐναντίον ἀκόμη τῆς μεμφιμοιρίας καὶ τῆς ὀλιγοπιστίας τοῦ Νεοέλληκος καὶ

¹⁾ Ἐλέχθησαν κατὰ τὸ φιλολογικόν μνημόσυνον, τὸ ὅποῖον ἐτέλεσεν ἡ Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρεία τὴν 21. Νοεμβρίου 1933, κατ' ἐντολὴν τοῦ Δ. Συμβουλίου αὐτῆς. Παρίστατο καὶ ὁ Μητροπολίτης Κερυνείας Μακάριος, ἐξόριστος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Κυπρίων ὑπὸ τῶν τυράννων. Τὰ λεχθέντα δημοσιεύονται χωρὶς μεταβολὰς σχεδόν· μερικαὶ μόνον περικοπαὶ παρελείφθησαν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν, ἐλλείψει χρόνου. Εἰς γνῶσιν μου περιήλθον σύντομοι νεκρολογίαι τοῦ Μενάρδου, αἱ ἐξῆς: Κ. Ρακτιβάν, Πρακτ. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 8 (1933) σ. 258—60, I. Καλιτσουράκι αὐτόθι σ. 260—62. Γρ. Ξ(ενοπούλου), Ν. Ἑστία 7 (1933) σ. 257, II. Νιοβάρνα, ἐφημερίς Ἑστία 24. Ἰουλίου 1933, Ν. Λανίτου, ἐφημ. Ταχυδρόμος - Ὀμόνοια Ἀλεξανδρείας 8. Αὐγούστου 1933 (ἀναδημοσίευσίς ἐξ ἀδήλου κυπριακῆς ἐφημερίδος, πιθανῶς τῆς Ἀληθείας Δεμσοῦ), Ἀνωρύμου ἐφημ. Πρωῖα 25. Ἰουλίου 1933.

τῆς προχειρολόγου του ἐπικριτικῆς μανίας ἢ σοβαρωτέρα ἐπιστημονικῆ ὀργάνωσις τῆς Ἑλλάδος. Πόσῃν πίστιν, πόσον ἐνθουσιασμόν, πόσῃν δραστηριότητα, πόσῃν εὐστροφίαν πνεύματος, πόσῃν ἀθόρυβον ἐργασίαν, πόσῃν συμβιβαστικότητα, πόσῃν ἀνιδιοτέλειαν, καὶ πρὸ παντὸς πόσας θυσίας, θυσίας χρόνου καὶ κόπου, ἐπιστημονικῶν σχεδίων καὶ ψυχικῆς ἡρεμίας, δὲν κατέβαλεν ὁ Μενάρδος εἰς θεμελίωσιν καὶ ὀρθοπόδησιν τοῦ ἰδρύματος, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν εἰς τὸν περίφημον πρυτανικὸν του λόγον ὁ προφητικὸς ἐξαγγελτῆς! Ὁ Μενάρδος ἀπέθανεν, ἔλειωσε καλύτερα σὰν τὴν λαμπάδα ἀπὸ τὴν φλόγα τὴν ἰδικήν του, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀκαδημίας. Αὐτὴ καὶ μόνη ἢ πίστις τοῦ ἔμενεν εἰς τὰ τελευταῖα του χρόνια, ποὺ τὸν ἐταλαιπωροῦσεν ἡ ἀρρώστεια καὶ ἀκόμη περισσότερο ὁ διαρκῶς ἐπεκτεινόμενος σκότος τῆς ἀπαισιοδοξίας του. Ἡ ὑπηρεσία του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, πρὸς τὴν ὁποίαν οἱ δεσμοὶ του εἶχαν κάποιαν ἀσυνήθιστον δι' αὐτὸν περιπάθειαν, τοῦ προσέφερε τὴν μόνην ἀκόμη δυνατότητα νὰ συνεχίσῃ τὸ μακρὸν ἔργον τῆς ζωῆς του, τὴν ὑπηρεσίαν του πρὸς τὸ ἔθνος, τὸ ἔθνος ποὺ μὲ τ' ἀτυχήματά του, καὶ περισσότερο ἀκόμη μὲ τ' ἀστοχήματά του, τὸν εἶχε τελευταίως τόσο πικράνει.

Ἄλλ' — ὅπως ἐτόνισα — περὶ αὐτῶν ὄλων ἄλλοι εἶναι ἀρμοδιώτεροι νὰ ὁμιλήσουν. Ἄν μολαταῦτα ἀπεδέχθην ἀπόψε τὴν τιμητικὴν πρόσκλησιν διερμηνεὺς νὰ γίνω τῶν αἰσθημάτων τῆς εὐλαθείας καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν μνήμην ἐκείνου, ὁ ὁποῖος, καὶ εἰς τὴν ζωὴν του τὴν εὐγενικὴν καὶ εἰς τὸν θάνατόν του τὸν γαληνόν, φωτεινὸν μᾶς ἀφῆκε παράδειγμα πνευματικότητος καὶ ἀνθρωπισμοῦ — εἰς ἓνα καὶ μόνον ἐλπίζω ἐφόδιον: τὴν ἀγάπην. Καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ ἀγάπη ἢ ἀληθινή, δὲν τυφλώνει, ὅπως θέλει τῆς λαϊκῆς παροιμίας ἢ σοφία, ρηχὴ καὶ μονόπλευρος, ὅπως εἶναι γενικῶς τῶν παροιμιῶν ἢ σοφία· ἀνοίγει τὰ μάτια καὶ δξύνει τὴν ὄρασιν νὰ ἴδῃ ὅ,τι δὲν βλέπει νηφάλιος τοῦ ἀνθρώπου ὁ νοῦς — εἶναι ἴσως ὁ μοναδικὸς δρόμος νὰ γνωρίσῃς εἰς τὸ βάθος καὶ τὴν ὀλοκληρίαν τῆς μίαν προσωπικότητα, ὅχι ὅπως ἔζησε τὴν ὕλικὴν τῆς ζωῆς ἐδῶ, οὔτε κἂν ὅπως ἀπεκρυσταλλώθη εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἔργον τῆς, ἀλλ' ὅπως ζῆ μέσα εἰς τὰς ψυχὰς ἐκείνων, ποὺ ἠσθάνθησαν ὡς εὐλογίαν τὴν γνωριμίαν τῆς, μέσα εἰς τὴν ἀθανασία τῆς ζωντανῆς καὶ εἰς τοὺς ζωντανοὺς γονιμοποιήσεώς τῆς.

Ἄνάλογος ἀφατρίαστος ἀγάπη δὲν κινδυνεύει νὰ ἐκτραπῇ εἰς τοὺς ἀκρίτους ἐγκωμιασμοὺς τῶν συνήθων ἐπιμνημοσύνων τελετῶν. Ἐχῶ πλήρη συναίσθησιν, πόσῃ ἀπρέπεια θὰ ἦτο κάθε ὑπερβολὴ λεγομένη

εἰς μνήμην τοῦ Ἑλληνοσ, ὁ ὁποῖος ἦτο ζωντανὸν παράδειγμα λιτότητος καὶ μέτρου. Εἶναι ἡ κεκαθαρμένη ἀγάπη, ἡ μετὰ λόγου, ἡ ὑπεύθυνος ἀγάπη, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀντικρύζεις τὴν σημασίαν μιᾶς ἱστορικῆς μορφῆς, κυρίως ὅταν αἰσθάνεσαι τὸν ἑαυτὸν σου ὄριμον γὰρ βαδίσει τὸν δρόμον σου τὸν προσωπικόν. Διότι ἔσον συνειδητότερα ζῆς τὴν προσωπικὴν σου πνευματικὴν ἐξέλιξιν, τόσον βαθύτερα αἰσθάνεσαι ἀπὸ τοῦ ἤρχισες, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη σου πρὸς ἐκείνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀφωρμήθης.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ λοιπὸν καὶ εἰς τὴν ἀποφινὴν μου ὀμιλίαν γὰρ δώσω ἓνα χαρακτηριστὴρα προσωπικώτερον. Νὰ προσπαθῆσω, παραλείπων τὰς βιογραφικὰς εἰδήσεις ¹⁾ καὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων, γὰρ σὰς παρουσιάσω τὸν Μενάρλον ὡς πνευματικὴν προσωπικότητα, ὅπως τὴν βλέπει ἓνας εὐγνώμων μαθητής. Νὰ ζητήσω γὰρ ἐπαγαφέρω εἰς τὴν μνήμην ὄλων σας, ποὺ τὸν ἐγνωρίσατε, κάτι ἀπὸ τὴν ἀσύλληπτον, ἀλλὰ καὶ ἀλησμόνητον πνευματικότητα ἐκείνου, ὅ,τι δὲν παρουσιάζεται ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς τὰ δημοσιεύματα, καὶ ἕμως ἔχομεν ὑποχρέωσιν κυρίως ἡμεῖς οἱ περιλειπόμενοι γὰρ διασώσωμεν διὰ τοὺς μεταγενεστέρους.

Τὰ ἔργα του ἄλλωστε εἶναι εἰς ὄλους, καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους προσιτά. Ἄν μάλιστα πραγματοποιηθῆ ἡ σκέψις, τὴν ὁποίαν καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην θερμῶς γὰρ συστήσω, καὶ συγ-

¹⁾ Γεννηθεὶς τὴν 5/17 Μαΐου 1872 ἐν Μυτιλήνῃ ἐκ πατρὸς Τηνίου, μητρὸς δὲ Κυπρίας, τῆς Αὐγούστας Φραγκοῦδη, ἀνετράφη εἰς τὴν Κύπρον, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὰ πρῶτα γράμματα. Τὸ 1887 ἀπεφοίτησε τοῦ Βαρβακείου γυμνασίου Ἀθηνῶν, τὸ 1895 ἔλαβε τὰ διδακτορικὰ διπλώματα τῆς Φιλοσοφικῆς καὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς. Μετὰ σύντομον δρᾶσιν ὡς διευθυντῆς τῆς ἐν Λάρνακι Σχολῆς εἰργάσθη ὡς δικηγόρος ἐν Λεμεσῷ, διωρίσθη δὲ τὸ 1907 ἐπόπτης τῶν ἐλληνικῶν σχολείων Κύπρου καὶ ἔδρασε τὸ Κυπριακὸν Μουσεῖον ἐν Λευκωσίᾳ. Τὸ 1908 ἐκλήθη ἑκτακτος καθηγητῆς (Lecturer) τῆς μεταγενεστέρως Ἑλληνικῆς εἰς τὸ Oxford, ὅπου ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1914, καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν τὸ 1911. Τὸ 1919 ἐγκαινίασε διὰ σειρᾶς μαθημάτων περὶ τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Λονδίνου ἔδραν Κοραῆ. Τὸ 1925—26 ἐχρημάτισε πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου, ἀπὸ δὲ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τὸ 1926 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1933 ἔδρασε ὡς Γεν. Γραμματεὺς αὐτῆς. Ὑπῆρξε πρόεδρος τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου τοῦ 1930 καὶ μέλος τῶν Διοικ. Συμβουλίων τῶν σπουδαιότερων ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν σωματείων τῆς χώρας. Ἀπέθανε τὴν 23. Ἰουλίου 1933. Κατάλογον τῶν δημοσιευμάτων του παρέχω εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης νεκρολογίας.

κεντρωθοῦν, συμπληρούμεναι μὲ τὰς χειρογράφους σημειώσεις του, εἰς ἓνα τόμον τὸ πλῆθος τῶν μελετῶν του περὶ Κύπρου, ποὺ ἔχουν κατασπαρῆ εἰς δυσπρόσιτα πολλάκις περιοδικά, δὲν θὰ εἶναι τοῦτο ὑπηρεσία πρὸς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς Κύπρου μόνον· θ' ἀποτελέσουν, εἶμαι βέβαιος, τὸ ἀρτιώτερον πρότυπον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον οἱ νεώτεροι μελετηταὶ οὐκ ὀρθῶς νεοελληνικῆς διαλέκτου θὰ διδάσκωνται τὰ κύρια στοιχεῖα πάσης ἀναλόγου ἐργασίας.

Τὴν αὐστηρότητα τῆς μεθόδου πρῶτον, μίαν αὐστηρότητα τόσο νηφαλίαν καὶ τόσο πειθαρχημένην, ποὺ θὰ τὴν ἐθεωροῦσε κανεὶς ἀπίστευτον εἰς φύσιν καλλιτεχνικήν, ὅπως ὁ Μενάρδος. Μὲ τὸ Τοπωνυμικόν του, τὸ ὁποῖον δικαίως ἐβράβευσεν ὁ ἐν Παρισίοις Σύνδεσμος πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἰδρύεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξερεύνησις τῶν τοπωνυμίων τῆς Ἑλλάδος νὰ ἔτσι διὰ μιᾶς, μ' ἓνα ἔργον καταπληκτικῆς ὀριμότητος, ποὺ ἐνθυμίζει τὴν Νεοελληνικὴν Μυθολογίαν τοῦ Πολίτου καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἄρθρα τοῦ Χατζιδάκι εἰς τὸ Ἀθήναιον. Μελέται, ὅπως Ἡ Ρήγαινα, Ἡ Ἀγία Ἑλένη εἰς τὴν Κύπρον, Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων, θ' ἀποδεικνύουν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας τῆς αὔριον ἐμπράκτως, τί σημασίαν ἔχει ὁ νοῦς ὁ διακοσμῶν τὸ ἄμορφον πλῆθος τοῦ γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ὕλικου.

Ἐπειτα τὴν σύνθεσιν γονίμων ἐπιστημονικῶν ἐπινοιῶν καὶ λιτότητος εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν. Ἡ συνδυαστικὴ ἱκανότης τοῦ Μενάρδου, ἡ εὐφυΐα μὲ τὴν ὁποίαν ἀνεύρισκε μίαν σχέσιν γλωσσικήν, μίαν ἀναλογίαν, μίαν ἐτυμολογίαν, ἡ πρωτοτυπία του παρουσιάζοντα: εἰς τὰ ἔργα του εἰς τόσῃν ἀφθονίαν, ὅσην ὁ ὄγκος των δὲν θὰ ἐπέτρεπεν ἴσως νὰ φαντασθῆ κανεὶς. Ἀπὸ ἓνα εἶδος εὐγενείας ἀπέναντι τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἀπὸ καλαισθητικῆς ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του ὑποχρεώσεις, δὲν κατεδέχετο νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ κοινὸν τὰς ἀναζητήσεις, ποὺ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὑπὲρ τὴν μορφὴν προσωπικῶν σκέψεων, ἐπισωρεύσεως περιττοῦ ὕλικου καὶ διεξοδικῆς πολεμικῆς. Ἐγνώριζεν ἄλλωστε, ὅτι ἡ ἀλήθεια ἢ ἐπιστημονικὴ δὲν χρειάζεται διόλου τὰς τυμπανοκρουσίας αὐτάς, διὰ νὰ προβάλλῃ πειστικὴ καὶ ἔκδηλος. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἢ συμβολῆ τοῦ Μενάρδου εἰς διαπαιδαγώγησιν τοῦ Ἑλληνος φιλόλογου θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶναι μεγάλη. Διότι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ φιλολογία διὰ λόγους ἱστορικοὺς εἶναι ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ¹⁾ ἐπιρρασμένη ἀπὸ τὴν γερμανικὴν ἐπιστημονικὴν παράδοσιν, τὴν παραφο-

¹⁾ Ὅπου δὲν συνεχίζει τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν.

τωμένην καὶ ἄμορφον, μὲ τὴν κατὰ προτίμησιν ἐπισώρευσιν καὶ τακτοποίησιν ἀφθόνου ὕλικου, μὲ τὸ βραδυκίνητον κατακύλισμα εἰς κάθε περίστασιν αὐτοῦ ποὺ ὀνομάζουσι ἐκεῖνοι gelehrten Apparat, χρησίμου μὲν πάντοτε, ἀλλ' ἔχει πάντοτε εὐσυνόπτου. Τὴν παράδοσιν αὐτὴν πρέπει, νομίζω, καὶ εἰς τὸ μέλλον βέβαια νὰ ἐξακολουθήσωμεν, συμπαραλαμβάνοντες ἕμως καὶ τὸ φιλοσοφικὸν βάθος καὶ τὸ ἐρευνητικὸν πάθος τῶν Γερμανῶν φιλολόγων. Ἀλλ' ἡ ἀπέραντος προσωπική μου εὐγνωμοσύνη δι' ὅ,τι ἐδιδάχθην καὶ ἔζησα πλησίον τῶν Γερμανῶν μου διδασκάλων δὲν μ' ἐμποδίζει νὰ διακηρύξω, πόσον πλουτίζει τὴν ἐπιστημονικὴν μας ζωὴν ἡ παρουσία μεταξὺ μας καὶ ἀνθρώπων ἐλάχιστα ἐπηρασμένων ἀπὸ τὸ γερμανικὸν πνεῦμα, ὅπως ὁ Μενάρδος.

Συνήθως θεωρεῖται παρ' ἡμῖν ὁ Μενάρδος ὡς ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἀγγλικῆς παραδόσεως εἰς τὴν φιλολογικὴν μας παραγωγὴν, ἀσφαλῶς διότι ἦτο ἀγγλομαθὴς καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὸ Oxford. Καὶ ἕμως ἀκριβεστέρα τοῦ ἔργου του ἀνάλυσις ἀποδεικνύει, ὅτι ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον ἀγγλομαθημένος ἀπὸ ὅ,τι πιστεύεται. Ἐλείπε πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὴν φύσιν του τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ εὐαίσθητον τὸ ἀγωνιστικὸν στοιχεῖον, ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ἔργον κάθε Ἄγγλου, ἢ ρωμαλέα ἀντίληψις τῆς ζωῆς, ποὺ δίδει εἰς τὸ ἔργον οἴουδήποτε λογίου Ἄγγλου μίαν ὀλοκλήρωσιν καὶ μεστότητα ἄγνωστον εἰς ἄλλων ἐθνῶν λογίους· ἢ πεζότης ἀκόμη, ποὺ δὲν λείπει καὶ ἀπὸ τὰς περισσότερας ἀφηρημένας καὶ περισσότερας αἰσθηματικὰς ἐξάρσεις τῆς ἀγγλικῆς ψυχῆς, ὅπως τοῦλάχιστον τὴν βλέπω εἰς τῶν φιλολόγων τῆς τὰ ἔργα. Τοῦ Μενάρδου τὸ ἔργον μᾶς πλησιάζει πολὺ περισσότερο πρὸς τὸ γαλλικὸν πνεῦμα μὲ τὴν πατροπαράδοτον λατρείαν τῆς κομψῆς, λιτῆς καὶ πρωτοτύπου διατυπώσεως, μὲ τὸν ἀσφαλῆ καὶ φαινομενικῶς ἄκοπον τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον παρουσιάζονται τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα, μὲ τὴν προτίμησιν τῶν διαφωτιστικῶν συγκεκριμένων παρδειγμάτων ἀντὶ τῆς θεωρητικῆς των διατυπώσεως, μὲ τὴν ἐξωτερικὴν ἀκόμη μορφήν τῶν ἔργων του, τὴν μορφήν διαλέξεως καὶ δοκιμίου, τὴν ὁποίαν κατὰ προτίμησιν ἐχρησιμοποίησε καὶ τὴν ὁποίαν διαβλέπει κανεὶς ἀκόμη καὶ εἰς τὰ φαινομενικῶς ξηρὰ ἐπιστημονικὰ του δημοσιεύματα.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ δημοσιεύματα τοῦ Μενάρδου ἔχουν εἰς ἰδιαίτερον βαθμὸν ἓνα χαρακτηρὰ π ρ ο σ ω π ι κ ὄ ν, τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν σφραγίδα τῆς ἰδικῆς του προσωπικότητος. Εἶναι ἓνα φαινόμενον συχρὸν εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων κυρίως, ἀλλὰ καὶ ξένων πολλάκις φιλολόγων. Τὰ πορίσματά των εἶναι γενναῖα καὶ πει-

στικά· ἀλλ' ὅμως παρουσιάζουν εἰς τόσον βαθμὸν μίαν ἀντικειμενικότητα ψυχράν, ξηράν, ἐγκεφαλικήν, ὥστε καταντᾶ νὰ μὴν ἔχη σημασίαν, ἂν ἐγράφησαν ἀπὸ τὸν Α ἢ τὸν Β ἢ τὸν Γ. Ἐμφανίζονται ὡς προϊόντα μιᾶς μηχανῆς ἀρτίας, ποὺ λειτουργεῖ πολὺ κανονικά — ἀλλὰ μηχανῆς πάντοτε. Βεβαίως συντελεῖ εἰς τοῦτο καὶ τὸ θέμα· ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἴσα ἴσα τὸ μυστικὸν τοῦ Μενάρδου: εἴτε περὶ τῶν διαθέσεων τῶν κυπριακῶν ρημάτων γράφει, εἴτε περὶ τῶν ἐπιτυμδίων τῆς πατρίδος τοῦ ἐπιγραφῶν, εἴτε περὶ τοπωνυμίων, πκραμένει πάντοτε ὁ Μενάρδος· μόνον ἐκεῖνος ἤμποροῦσεν ἔτσι νὰ τὰ γράψῃ. Διότι ὁ Μενάρδος εἶχε δύο σημαντικὰ πρὸς τοῦτο χαρίσματα: τὴν ἀγάπην τοῦ πρὸς τὸ θέμα πρῶτον, τὴν πλήρη, τὴν περιπαθῆ ἀφοσίωσιν πρὸς ὅ,τι ἐδιάλεγε (καὶ ἐδιάλεγεν ἀνετά πάντοτε) ἢ μάλλον πρὸς ὅ,τι τὸν ἐδιάλεγεν δι' ἐπιστημονικὴν διαπραγματεύσιν, τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ καλλιτέχνου, ὄχι τὴν σκοπιμότητα τοῦ φιλοδοξοῦντος ἐπιστημονικῶς ἔδρας. Καὶ τὸ σπουδαιότερον: ὁ Μενάρδος εἶχεν ὕφος, καρπὸν ἐπιμελοῦς καὶ λεπτῆς ἐπεξεργασίας τῆς μορφῆς ἐκείνων ποὺ ἔγραφεν, ὕφος ἀπεκλειστικῶς ἰδικόν του, ὅπως ὁ Κοραῆς, ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ Διον. Θερεϊανός—καὶ τὸ ὕφος (αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἐπιστήμονας) εἶναι ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ προσωπικότης.

Εἶναι ἀληθές, φύσις δυνατή, ὅπως τὴν φανταζόμεθα, ἱκανὴ νὰ θέσῃ τὴν σφραγίδα τὴν προσωπικὴν τῆς εἰς τὸ περιβάλλον, νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς θελήσεις τῆς, δὲν ἦτον ὁ Μενάρδος. Τοῦ ἔλειπεν ἓνα προσὸν ἀπαραίτητον, ἡ μαχητικότης. "Ὅχι ἀπὸ ἰδιοτέλειαν ἢ καιροσκοπίαν ἢ ἀπὸ ἀδιαφορίαν, οὔτε ἀκόμη ἀπὸ ἔλλειψιν θάρρους. Τὰ ἄρθρα τοῦ εἰς τὴν Κύπρον ἐναντίον τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ "Ἐκθεσις τῶν πεπραγμένων τῆς πρυτανείας τοῦ (1926—27), ἓνα ἀνηλεές μαστίγωμα τῆς κρατικῆς μας ἀτασθαλίας, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ Λουκιάνειον δηκτικότητά ἐκδικεῖται δι' ὅσας πικρίας ὑπέστη αὐτὸς προσωπικῶς καὶ δι' ὅσους κινδύνους ἐκινδύνευσε κατὰ τὴν περιπετειώδη ἐκείνην περίοδον τὸ Πανεπιστήμιον ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Κράτους καὶ τὴν ὀχλαγωγίαν τῶν φοιτητῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι θάρρος δὲν τοῦ ἔλειπε. Τοὺς ἀγῶνας ἀπέφευγεν ἀπὸ ἓνα αἰσθημα καλαισθησίας μᾶλλον, τὸ ὁποῖον τὸν καθίστα ἰδιαιτέρως εὐαίσθητον εἰς κάθε ἀσχημίαν. Ὁ Μενάρδος εἶχε μίαν φυσικὴν, ἐνστικτώδη θὰ ἔλεγα, ἀδυναμίαν ν' ἀντικρύσῃ κάθε τι τὸ ἀσχημον, τὸ ἠθικῶς ἀσχημον ἰδιαιτέρως, καὶ ὅπου δὲν ἠσθάνετο τὴν ἱκανότητα νὰ τὸ μεταβάλῃ—καὶ ἐχρειάζετο πάντως πρὸς τοῦτο καὶ πάλιν νὰ τὸ ἀντικρύσῃ—ἐφρόντιζε νὰ τὸ ἀποφεύγῃ, ὅσον ἤμποροῦσε. Ἄνθρωπος

τοῦ γραφείου καὶ τῆς ἐλαφρᾶς, τῆς φιλικῆς συνδικλέξεως (δσον καὶ ἂν ἡ εὐσυνειδησία του καὶ ἡ καλωσύνη του νὰ μὴ λέγη ἔχι τὸν ἔσυραν πρὸς τὴν ὑρᾶσιν), δὲν ἠσθάνετο τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγῶνος. Ἐπροτιμοῦσε νὰ κλείη τὰ μάτια ἢ νὰ τὰ στρέφῃ συνειδητὰ πρὸς ἕ,τι ὠραῖον ἀπέμενε γύρω του, παρὰ νὰ κοιτάξῃ κατὰ πρόσωπον οἴανδῆποτε ἠθικὴν ἀνορθογραφίαν, πολὺ ὀλιγώτερον νὰ τὴν πολεμήσῃ. Ἐφοβεῖτο, ὅτι ἡ ἀηδία ἀπὸ τὸ ἀντίκρουσμά αὐτὸ δὲν θὰ τοῦ κατέστρεφε μόνον τὴν δρᾶσιν· θὰ τοῦ συνέτριβε καὶ τὴν πίστιν του εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἰς τὴν πατρίδα—ὅπως τὴν συνέτριψεν εἰς τὸ τέλος, συνεργούσης καὶ τῆς σωματικῆς του ἐξασθενήσεως. Εἰς ἓνα του ποίημα χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος θαυμάσια τὴν ἀγωνίαν του αὐτὴν μὲ τὸν στίχον :

Τὸς' ἀπ' ἀνθρώπους βάρβαρα θ' ἀκούσω καὶ θὰ 'πῶ!

καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸν ἓνα του ἐπίγραμμα γραμμένον μίαν ἀπὸ τὰς πολυαριθμοὺς ἡμέρας, πού ἐξυπνοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους πυροβολισμοὶ νέου κινήματος :

*Θεοῦ χαρὰ ἀποξύπνησε τὴν πλάσῃ πού ἐκοιμᾶτον
καὶ λούζονται ὅλα μέσ στὸ φῶς. Κολῶνες, μιὰ καὶ μιὰ.
Μόν' ἄκου! πάλι θ' ἀναψε κραιπάλη τῶν κομμάτων.
Πόση ὁμορφιὰ τριγύρω μας κ' ἐντὸς μας ἀσκημιά!*

Ἐνα λυρικόν, μελαγχολικὸν μοιρολόγι, ἐκεῖ ὅπου διαφορετικὴ φύσις θὰ ἐπαναστατοῦσε, θὰ ἐξεσποῦσεν εἰς ἐκδηλώσεις ζωηρᾶς ὀργῆς!

Ἀλλά, ὅπως ἐλέχθη, δὲν πρόκειται, νὰ σταματήσω εἰς τὰ δημοσιεύματα τοῦ Μενάρδου τὰ ἐπιστημονικά. Θὰ ἐπροτιμοῦσα νὰ παρουσιάσω κυρίως τὸν Μενάρδον ὡς κλασσικὸν φιλόλογον, ὡς ἓναν ἀπὸ τοὺς χαρακτηριστικωτέρους ἀντιπροσώπους τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Ἑλλάδα—καὶ τοὺς γονιμωτέρους, ἐλπίζομεν.

Τὸ πρᾶγμα θὰ φανῇ ἴσως παράδοξον. Γνωστὸν εἶναι, ὅτι ἐλάχιστα καθαρῶς ἐπιστημονικά τοῦ Μενάρδου δημοσιεύματα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἀρχαιότητα, κανένα δὲ σχεδὸν δὲν ἀναφέρεται εἰδικῶς ἢ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν λογοτεχνίαν. Τὴν σχολιασμένην μετάφρασιν τῆς Ποιητικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, πού εἶχεν ἐτοιμάσει, δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐκτυπώσῃ τὴν πεντάτομον Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας, πού ἠτοιμάζε, δὲν ἐπρόλαβε νὰ τελειώσῃ. Φυσικὰ εἰς τὰς γλωσσικὰς του ἐρεῦνας ἐπραγματεύετο, μὲ μίαν τάσιν μάλιστα ἐκδήλως πατριωτικῆν,

καὶ τὴν ἐπιθεσίωσιν γλωσσικῶν καὶ λαογραφικῶν στοιχείων τῆς Ἀρχαιότητος, καὶ ἐτόνιζεν ἰδιαιτέρως τὴν σημασίαν τῆς προφορικῆς παραδόσεως πρὸς κατανόησιν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀλλὰ καὶ τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἡ σημασία διὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἀναγνωρίζομεν σήμερον, ὅτι ὑπερετιμήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα πολὺ πέραν τοῦ δέοντος, καὶ θὰ τ' ἀναγνωρίσωμεν ἀκόμη περισσότερον, ἂν ἀπολυτρώσωμεν τὸν ἑαυτὸν μας ἀπὸ τὸν στεῖρον περιορισμὸν εἰς τὴν μελέτην μιᾶς γλώσσης καὶ μιᾶς φιλολογίας, τῆς ἑλληνικῆς. Ἦδη ἂν ἐγνωρίζαμεν περισσότερον τοὺς Ρωμαίους καὶ τὴν λογοτεχνίαν των, θὰ ἐκρίναμεν ἱστορικώτερα τὰ ἑλληνικά. Βεβαίως ἡ γνώμη τοῦ Μενάρδου, ὅτι τὴν προφορικὴν παράδοσιν καθῆκον ἔχουν οἱ Ἕλληνες ἰδίως ἐπιστήμονες νὰ μελετοῦν, παραμένει αἰώνιον δίδαγμα διὰ τοὺς Ἕλληνας· ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ταυτοχρόνως, ὅτι ἡ βοήθεια ποὺ θὰ ἤμποροῦσε νὰ μᾶς προσφέρῃ ἡ μελέτη τῆς νέας γλώσσης πρὸς κατανόησιν τῆς ἀρχαίας, καὶ δὴ τῆς δοκίμου, διὰ νὰ μὴ ὀμιλήσω περὶ τῆς λογοτεχνίας, εἶναι κυριολεκτικῶς ἀσήμαντος, ἐνῶ μελέτη τῆς νέας γλώσσης χωρὶς ἀρτίαν γνώσιν τῆς παλαιᾶς εἶναι αὐτόχρομα ἀγυρτεία. Ὅπωςδὴποτε τὰ δημοσιεύματα τοῦ Μενάρδου ἔχουν τὴν θέσιν των κυρίως εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης· εἰς τὴν Ἀρχαιότητ' ἀναφέρονται μόνον μερικὰ σημειώματα προλογικά, αἰ προσθῆκαι εἰς τὴν Γραμματολογίαν τοῦ Murray, αἰ μεταφράσεις του.

Καὶ ὅμως—ἐπαναλαμβάνω—ἡ σημασία τοῦ Μενάρδου κεῖται κυρίως εἰς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας τὴν ἐξέλιξιν ἐν Ἑλλάδι. Ὡς ἐρευνητῆς τῆς κυπριακῆς γλώσσης καὶ λαογραφίας εἶναι ἓνας ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ συνεχιστῶν—ὁ προσωπικώτερος ἴσως καὶ πρωτοτυπώτερος—τοῦ ἔργου τοῦ Γεωργίου Χατζιδάκι καὶ τοῦ Νικολάου Πολίτου, τῶν ἀνδρῶν πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπεριόριστον θαυμασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην ἠσθάνετο ὁ Μενάρδος. Εἰς τὸν τρόπον ὅμως ποὺ ἀντίκρουζε τὴν φιλολογίαν τὴν ἀρχαίαν ὁ Μενάρδος, εἶναι διὰ τὴν Ἑλλάδα πρωτοπόρος νέας πράγματι ἐποχῆς. Δὲν σημαίνει, ἂν δὲν ἐπρέλαθε νὰ μᾶς δώσῃ δείγματα τῆς ἀντιλήψεώς του ταύτης πλούσια εἰς αὐστηρῶς ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα. Οὐτ' ἐζήτησε ποτὲ ὁ Μενάρδος θεωρητικῶς καὶ συστηματικῶς νὰ ἐπιβάλῃ ἢ νὰ δικαιολογήσῃ τὰς ἀπόψεις του. Ἰδιοσυγκρασία κατ' ἐξοχὴν καλλιτεχνική, εἶχεν ἐξ ἐνστίκτου, οὕτως εἶπεῖν, τὴν εὐστοχίαν τοῦ ὄρθου, ἐπροχωροῦσεν εἰς ὅ,τι ἦτο πρέπον καὶ σκόπιμον ἀπὸ μίαν πηγαίαν καὶ αὐθόρμητον (ἀνεπίγνωτον θὰ ἔλεγα, ἂν δὲν ἦτο ὑπερβολὴ) ὁρμὴν τῆς ψυχῆς, χωρὶς νὰ ἔχῃ πάντοτε σαφῆ καὶ ἔντονον συνείδησιν

τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπωτέρων συνεπειῶν τῆς ἐπιτεύξεώς του. Προβληματικὴ φύσις δὲν ἦτο, καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ δὲν τοῦ παρουσιάζετο ὑπὸ τὴν τραγικὴν μορφήν ὀδυνηρῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀγώνων. Ἄκοπα, χωρὶς ἀγῶνα πρὸς τὰ ἐντός, ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὴν ὄρεξιν ν' ἀγωνισθῆ πρὸς τοὺς ἔξω, ἔκαμνεν εἰς τὸν κύκλον τῆς δράσεώς του ὅ,τι ἡ καλαισθησία του μᾶλλον ἢ ὁ αὐστηρὸς του στοχασμὸς τοῦ ὑπηγόρευεν.

Ὁ Μενάρδος ἀνήκει εἰς τὰς προσωπικότητας ἐκείνας, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐκπηγάζεται ὄχι ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν των προσπάθειαν, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν των ὕπαρξιν, ὄχι ἀπὸ τὸ τί ἐκήρυξαν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πῶς ἔζησαν, ἀπὸ τὰ παραδείγματα μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τὰ διδάγματα. εἶναι κανὼν ἄλλωστε εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος: προηγείται ἓνα πνευματικὸν φαινόμενον ὡς πραγματικότης, προτοῦ νὰ τεθῆ εἰς τὴν ἐρευνῶσαν συνείδησιν ὡς προβληματικότης. Καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν θέσιν της εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους τὸ φαινόμενον Μενάρδος καὶ τὰς πολλαπλᾶς δυνατότητας, ποὺ εἰς μίαν φυσικὴν κατάστασιν ἐγκλείει ἡ δράσις του, μόνον ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἔξης θὰ εἶναι δυνατὸν εἰς ὅλην τὴν σημασίαν των καὶ εἰς ὅλην τὴν γονιμότητά των νὰ ἐκτιμήσωμεν. Παρομοίᾳ ὁμοῦς ἐπίδρασις—τὸ βλέπει κανεὶς—ἀπλώνεται πολὺ περισσότερον εἰς ἕκτασιν καὶ βάθος παρὰ ὁ μέγας ἢ μικρὸς ἀριθμὸς ἐπιστημονικῶν λεπτομερειακῶν ἐπιτευγμάτων ¹⁾).

Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὁ Μενάρδος ἐδίδασκε τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ὄλων τῶν ἐποχῶν, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν φράσιν του, καὶ λήγουσαν εἰς τὸν Ροῦδην καὶ τὸν Παλαμᾶν. Τὴν ἱστορίαν δὲ αὐτὴν ἐσκέπτετο νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἓνα πεντάτομον ἔργον, τοῦ ὁποίου μόνον τὸν πρῶτον τόμον ἐπρόλαβε τελειωτικῶς σχεδὸν νὰ συντάξῃ. Τοιαύτη μόνον ἱστορία παριστάνει τὴν ἡμετέραν γραμματείαν, ὁποία πραγματικῶς εἶναι, ὄχι δη-

¹⁾ Ἄφ' ἐτέρου ἢ αὐστηρᾶ μεθοδικότης τῶν ἐργασιῶν τοῦ Μενάρδου τὸν ἐπροστάτευεν ἀπὸ τὴν συνήθη καὶ δικαίαν κατάκρισιν ἐναντίον τῶν κενῶν ὠραιολόγων, οἱ ὅποιοι περιφρονοῦν τὰς λεπτομερειακὰς ἐρεῦνας ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, ὅτι εἶναι «ὄμφακες». Ὁ Μενάρδος οὔτ' ἐπεριφρονοῦσε τὴν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν οὔτε «ὄμφακας» τὴν εὑρισκεν ἐπίστευεν ὁμοῦς, ὅτι ἡ σχέσις μας μετὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τοῦ φιλολόγου τὸ ἔργον δὲν ἐξαντλοῦνται εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς λεπτομερείας.

λαδὴ ὡς πάλαι ποτὲ νεκρωθεῖσαν, ἀλλ' ὡς ἀδιακόπως ἐξακολουθοῦσαν ἀπὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν τὸν μοναδικὸν τῆς δρόμον.

Ἡ φιλοδοξία λοιπὸν τοῦ Μενάρδου ἦτο νὰ κάμῃ διὰ τὴν γραμματείαν τοῦ ἔθνους ὅ,τι διὰ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν ὁ Παπαρρηγόπουλος, διὰ τὴν γλωσσικὴν ὁ Χατζιδάκις, ὁ Παλίτης διὰ τὴν λαογραφίαν—μὲ τὸ ἴδιον ἑλληνοκεντρικὸν πνεῦμα, μὲ τὴν ἰδίαν τολμηρίαν πατριωτικῆς πνοῆς, ὅπως ἐκεῖνοι¹⁾. Προϋπόθεσις εἶναι ἡ πίστις, ὅτι ἡ γραμματειακὴ παράδοσις τοῦ ἔθνους ὑπῆρξε συνεχῆς καὶ ἀδιάσπαστος εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ καὶ τὴν πνευματικὴν του ζωὴν, καὶ ὅτι αἱ ἐνδεχόμεναι ξενικαὶ ἐπιδράσεις δὲν ἔχουν τόσην σημασίαν, ὥστε νὰ θεωρηθῇ ὅτι ριζικῶς ἀλλοιώνουν τὸν ἔθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα.

Δυστυχῶς δικαιολογίαν τῆς τολμηρᾶς καὶ ἀμφισβητησίμου αὐτῆς θεωρίας δὲν ἐπρόλαβε νὰ μᾶς δώσῃ ὁ Μενάρδος. Ἡ ἀρτιωτέρα ἄλλωστε δικαιολογία θὰ ἦτο αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἐξιστόρησις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐνιαίου καὶ ἀμεταβλήτου εἰς τὰς θεμελιώδεις του ιδιότητας διὰ μέσου τῶν γραμματειακῶν αὐτοῦ ἐκδηλώσεων. "Ἄν κρίνω ἀπὸ μερικᾶς νύξεις, ποὺ μᾶς προσφέρει εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Στεφάνου καὶ τὸν πρόλογον τῶν Ἐπιγραμμάτων του, ὁ Μενάρδος ἔβλεπε τὴν συνέχειαν αὐτὴν κυρίως εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἔθνικῆς ιδιοσυγκρασίας καὶ ψυχοτροπίας, τὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν συνεχῆ καὶ ὁμοίομορφον ἐπίδρασιν τῶν αὐτῶν γεωγραφικῶν καὶ κλιματολογικῶν ὄρων. Μὲ παραδείγματα διαλεγμένα πολὺ προσεκτικὰ καὶ μετὰ πολλῆς καλαισθησίας ζητεῖ νὰ δείξῃ ἐκεῖ τὰ κοινὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν, τὸ ζωντάνευμα καὶ τὴν προσωποποίησιν τῆς φύσεως, τὴν εὐγενῆ λιτότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ πάθους, τὰ ἡμερωμένα αἰσθήματα, τὴν σύμμετρον γλωσσικὴν διατύπωσιν, τὴν σαφήνειαν κλπ." Ἐβλεπεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, μίαν ἀπαράμιλλον μελωδίαν, μακροτέραν τῆς ὁποίας δὲν ἐγνώρισεν ἡ ἀνθρωπότης, καταβαίνουσαν διὰ μέσου τρισχιλίων ἐτῶν ἀπὸ τῶν δημορικῶν ἐκείνων κορυφῶν.

Ἡ μέθοδος, τὴν ὁποίαν ἠκολούθει, εἰς τὴν γραμματολογικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου—ἂν κρίνω ἀπὸ τὰ πανεπιστημιακὰ του μαθήματα—ἦτο κυρίως εἰπεῖν βιογραφικὴ. Συνθετικαὶ ἀναπαραστάσεις ἐποχῶν καὶ ομάδων, νοσολογικὴ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ πνεῦμα ἐνὸς πολιτισμοῦ, ὅπως αὐτὸς μᾶς παρουσιάζεται ὄχι μόνον εἰς τὴν λογοτεχνίαν,

¹⁾ Ὁ Μενάρδος ἐπικρίνει τὴν γνώμην τοῦ Σολομοῦ, ὅτι τὸ ἔθνος πρέπει νὰ θεωρῇ ἔθνικὸν πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀληθινόν.

ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὸν πολιτικὸν βίον, εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θρησκείαν, δὲν ἐπεχειροῦντο. Ἡ ἱστορία τῆς λογοτεχνίας ἦτο μᾶλλον μία πινακοθήκη ἐκλεκτῶν προσώπων, τὰ ὅποια συντόμως παρουσιάζοντο καὶ ἐκρίνοντο. Εἰς τὴν ἐξακρίδωσιν τῶν γεγονότων, τῶν χρονολογιῶν καὶ ἄλλων βιογραφικῶν στοιχείων δὲν ἐσταματοῦσε πολὺ ὁ Μενάρδος. Ἡ συλλογὴ καὶ τακτοποίησις τοῦ ὀλικοῦ δὲν τὸν εἴλκυαν ἰδιαιτέρως. Σπανίως ἐνθυμοῦμαι νὰ ἐδιδασκόμεθα ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα ἀπὸ τὰς παραδόσεις τοῦ κάτι, πού νὰ μὴν εὔρισκε κανεὶς εἰς τὰ γνωστὰ ἐγχειρίδια τοῦ Christ καὶ τοῦ Krumbacher, ἂν τὰ εἶχε προηγουμένως διαβάσει.

Ὅταν ὁμοῦς ἐφθάνεν εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου, ἦτον ἀμίμητος. Τὰ πασίγνωστα καὶ πάγκοινα ἔπαιρναν εἰς τὸν λόγον τοῦ λάμπριν γέαν. Μία λεπτομέρεια χαρακτηριστικὴ, μία παρατήρησις, ἓνα χωρίον, μία πνευματώδης σύγκρισις καὶ συσχέτισις πρὸς λογοτέχνημα ἄλλης ἐποχῆς (καὶ τ' ἀγαποῦσεν αὐτὰ ὁ Μενάρδος καὶ ἦτον ἱκανώτατος εἰς αὐτό· ὁ Στέφανός του ἦτο ἀληθινὸν περιδέραιον) ἐφώτιζε μὲ γέαν ἀνταύγειαν τὸν συγγραφέα. Τὸν ἐζωντάνευε, θαρρεῖς, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ στοργή του, ἡ λεπτή του εἰρωνεία ἀκόμη, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνίοτε τὸν παρουσίαζε. Δὲν ἐσταματοῦσε πολὺ εἰς κανένα συγγραφέα (καὶ μᾶς ἐκακοφαίνετο αὐτὸ πολὺ), ἀλλὰ καὶ τὰ ὀλίγα πού ἔλεγεν ἦσαν ἀρκετά, διὰ νὰ τὸν γνωρίσωμεν ἀπὸ μέσα, ν' ἀναστηθῆ ἔμπρὸς μας ὡς ἄνθρωπος, ἀπὸ βιβλίον πού ἦταν, νὰ γίνῃ ἐνδιαφέρων. Ἰδίως ἐχρησιμοποιοῦσεν ὁ Μενάρδος πρὸς τοῦτο ἀπανθίσματα τῶν ἔργων του, μερικὸς στίχους, ὀλίγας γνώμας, ἓνα ἐπεισόδιον, μερικὰς φράσεις, ἓνα ἐπίθετον ἀκόμη—ἀλλὰ μὲ τί φιλοκαλίαν ἐδιάλεγεν! Ἡ φυσικὴ του καλαισθησία, ἡ ἐνστικτώδης του εὐστοχία τὸν ὠδηγοῦσαν, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, εἰς τὸ νὰ σταματᾷ ὅπου εἶναι ὠραῖον καὶ χαρακτηριστικόν. Ἀκόμη καὶ εἰς τὸν Στέφανον ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ παρατηρήσῃ: ὑπάρχουν ἐκεῖ μέσα μεταφράσεις ὄχι ἐπιτυχεῖς· κανένα ὁμοῦς κομμάτι δὲν ἔχει μεταφρασθῆ, πού νὰ εἶναι εἰς τὸ πρωτότυπον ἄσχημον. Τὸ ἴδιον θὰ ἤμποροῦσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ εἰς τὰ πεζογραφήματά του: ἡ χρησιμοποίησις ρητῶν καὶ στίχων ἀρχαίων ἢ νεωτέρων, ἀνεκδότων καὶ παραδειγμάτων, εἰς κανένα γνωστὸν μου νεοελληνικὸν ἔργον δὲν γίνεται μὲ τόσην ἐκλεκτικότητα καὶ τόσην εὐστοχίαν¹⁾. Ὡς πρὸς αὐτὸ εἶχεν ὁ Μενάρδος μοναδικὴν ἰδιοφυΐαν ἀνθολόγου.

1) Ἀκόμη καὶ τοῦ Ροῖδη τὰ ἔργα φαίνονται κάποτε παραφορτωμένα. Καὶ ὁ Μενάρδος ἦτο θαυμαστής καὶ μελετητὴς τοῦ Ροῖδη.

Κατ' αὐτὸν τρόπον ἐπετύγχανεν ὅ,τι πρέπει νὰ θεωρηθῆ τὸ ἰδανικὸν πάσης γραμματολογικῆς διδασκαλίας : νὰ κινή τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ ζητοῦν καὶ περισσότερα νὰ γνωρίσουν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν τούτων τῶν πρωτοτύπων. Εἶτε πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν εἴτε συναξάρια, χρονογράφοι ἢ θεολόγοι, λόγιοι ἢ ποιηταὶ—ὄλους κατώρθωνεν ὁ Μενάρδος, ἰδιαιτέρως φυσικὰ τοὺς ποιητάς, νὰ παρουσιάσῃ ὡς ἀξίους νὰ τοὺς γνωρίσῃ καὶ νὰ τοὺς ἀγαπήσῃ, ἔστω καὶ διὰ τὰς ἀδυναμίας των.

Πόσῃν σημασίαν θὰ εἶχε καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην γενικῶς ἓνα παρόμοιον βιβλίον, θὰ ἦτο μακρὸν νὰ ἐκθέσω. Ἐνα βιβλίον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ βυζαντινὴ γραμματεία θὰ ἱστοριογραφοῦντο μὲ καθωρισμένον λογοτεχνικὸν ἐνδιαφέρον· ὄχι μὲ τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ τὴν πληρότητα καὶ τὴν φιλοσοφικότητα ἔστω τοῦ ἱστορικοῦ ἐπιστήμονος, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐκλεκτικότητα καὶ τὴν καλαισθησίαν τοῦ ἀνθροπώλου, ποὺ σταματᾷ εἰς ὅ,τι μόνον εἶναι καὶ σήμερον ἀξίον νὰ ἐξαρθῆ καὶ διαισθάνεται εὐστόχως, τί πράγματα σήμερον ὁ κόσμος θὰ ἐπιθυμοῦσε νὰ μάθῃ ἀπὸ τὴν ἀπέραντον σωρείαν τῆς γραμματειακῆς αὐτῆς παραγωγῆς. Δὲν ἠξεύρω ἂν εἶναι ὑπερβολή, ἀλλὰ θὰ ἐτολμοῦσα νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι δὲν βλέπω σήμερον κανένα φιλόλογον οὔτε ἐντὸς οὔτε ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ποὺ θὰ ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ διὰ τὴν βυζαντινὴν λογοτεχνίαν ὅ,τι ἡ Μοῖρα δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Μενάρδον νὰ κάμῃ.

Ἄλλὰ καὶ εἰς ἓνα ἄλλο σημεῖον ὑπῆρξεν ὁ Μενάρδος ἀληθινὰ καινοτόμος : εἰς τὴν συνεξέτασιν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

Δὲν θὰ ἐξετάσω, τί προσέφερεν ὁ Μενάρδος εἰς τὴν ἔρευναν αὐτῆς ταύτης τῆς νεοελληνικῆς μας Μούσης. Ὅμιλῶν περὶ τοῦ Μενάρδου ὡς κλασσικοῦ φιλόλογου, ἐπιθυμῶ νὰ ἐξάρω τὴν σημασίαν κυρίως, ποὺ εἶχε καὶ θὰ ἔχῃ, ἐλπίζω, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας παρ' ἡμῖν ἢ συνεξέτασις αὕτη τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ ἔθνους. Ἄλλωστε οὔτε ὁ ἴδιος δὲν ἐπεδίωξε συνειδητὰ νὰ γίνῃ ὁ γενάρχης τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας. Πρὸς τὴν νεωτέραν λογοτεχνίαν τὸν ἔφερε μᾶλλον ἢ ἔμφυτος ἀγάπη του πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὸν ὠραῖον στίχον, ἢ πατριωτικὴ του πίστις εἰς τὴν συνέχειαν τῆς καλαισθησίας τοῦ λαοῦ μας, παρὰ ἢ σκόπιμος ἐπιδίωξις νὰ πληρώσῃ ἓνα κενὸν τῆς ἐπιστημονικῆς μας ζωῆς. Μεθοδολογικαὶ σκέψεις ἦσαν ξέναι πρὸς τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του, καὶ μακρὰν ἀπ' αὐτὸν ἦτον ἢ σκέψις νὰ ἐξαγάγῃ τὴν ἔρευναν

τῆς λογοτεχνίας μας ἀπὸ τὸ προεπιστημονικὸν στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον δυστυχῶς εὐρίσκεται καὶ σήμερον, νὰ κάμῃ ὅ,τι ἔκαμαν διὰ τὴν γερμανικὴν φιλολογίαν κλασσικοὶ φιλόλογοι, ὅπως ὁ K. Lachmann, ὁ Moritz Haupt, καὶ ὁ Otto Jahn. Τὸ χρέος αὐτὸ ἀπόκειται εἰς τὰς κατόπιν γενεὰς νὰ ἐκτελέσουν καὶ—πρέπει νὰ τονισθῇ ἐπαρκῶς—μόνον ἄνθρωποι ὠπλισμένοι μὲ ἄριστον μεθοδικὸν καταρτισμὸν εἰς τὴν κλασσικὴν φιλολογίαν εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ κάμουν.

Ἄλλ' ὁ Μενάρδος ἔκαμε κάτι ἄλλο χρησιμώτερον διὰ τοὺς κλασσικοὺς φιλόλογους ἡμᾶς: Ἐτόνισε, τὸ ἔδειξε μᾶλλον μὲ τὸ παράδειγμά του, πόσῃν σημασίαν ἔχει διὰ τὸ ἔργον μας ἡ γνῶσις καὶ αἴσθησις τῆς νεοελληνικῆς καὶ τῶν ξένων λογοτεχνιῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἂν θεωροῦνται σήμερον σχολικοὶ συγγραφεῖς, δὲν ἔγραφαν πάντως διὰ παιδιὰ, οὔτε δι' ἓνα περιβάλλον σχολικόν, μουσειακόν. Ἐγραφαν δι' ἄνθρώπους ὠρίμους, ὠριμασμένους ἀπὸ τὴν πείραν τῆς ζωῆς, διαποτισμένους ἀκόμη ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς, ὅπως τοὺς ἐδίδετο ἀφορμὴ συχνότατα εἰς τὰς τελετὰς καὶ τὰς ἀπαγγελίας, εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συζητήσεις καὶ τὰς σοφιστικὰς ἐπιδείξεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν, πού ἐγένετο πάντοτε μεγαλοφώνως, νὰ τὴν ζοῦν καὶ νὰ τὴν χαίρωνται. Τὴν ἰδίαν ὠριμότητα ἐσωτερικῆς καλλιέργειας, τὴν ἰδίαν καλαισθητικὴν ὀξυδέρκειαν, πρέπει ν' ἀναπτύξῃ μέσα του, ἂν θέλῃ νὰ καταλάβῃ τ' ἀρχαῖα λογοτεχνήματα ὡς λογοτεχνήματα, καὶ ὁ φιλόλογος, ἂν θέλῃ νὰ γίνῃ—ὅπως εἶναι τὸ ἰδανικὸν τοῦ φιλόλογου—ἕνας ἐξ ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπηυθύνοντο οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς.

Καὶ τὴν πνευματικὴν αὐτὴν ὠριμότητα, τὴν ἰδιότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς τὴν ὁποίαν ὁ φιλόλογος εἶναι χειρῶναξ ἀπλοῦς καὶ ἐπαγγελματίας, δὲν ἐξασφαλίζει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν—ἢ πνευματικὴ ἡλικία τοῦ μορφωμένου δὲν συμπίπτει μὲ τὴν φυσιολογικὴν—ἀλλ' ἢ ὑπαρξίς ψυχικῆς συγγενείας πρὸς τὸν συγγραφέα καὶ ἰδιαιτέρως ἢ καθημερινὴ ἄσκησις εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ ὠραίου εἰς τὰ σύγχρονα καὶ ἐπομένως εὐπροσιτώτερα λογοτεχνικά ἔργα. Χωρὶς αἰσθητικὴν μόρφωσιν τὸ ἔργον τοῦ φιλόλογου παραμένει ἀτελὲς καὶ παρέχει ἔδαφος ἐκμεταλλεύσεως εἰς τὴν ἀνεπιστημονικὴν ἀγυρτεῖαν καὶ τὸν δημοσιογραφισμὸν. Ἀλλὰ τὴν αἰσθητικὴν μόρφωσιν θ' ἀποκτήσῃ ὁ φιλόλογος κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ λογοτεχνικά ἔργα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς του, αὐτὰ πού ὁμιλοῦν ἀμεσώτερα καὶ βαθύτερα εἰς τὴν ψυχὴν του.

“Αλλωστε καὶ ἡ γοιμοποίησις τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας — πού ἀποτελεῖ τὸ καθῆκον καὶ τὴν δικαίωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ φιλολόγου—δὲν εἶναι δυνατὴ, χωρὶς τὴν ἀκριβῆ καὶ στοργικὴν γνῶσιν τῆς συγχρόνου λογοτεχνικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους. Ὁ Μενάρδος τὸ εἶχε παράπονον, ὅτι οἱ λογοτέχνηαι μας, ἐνῶ μιμοῦνται καὶ ἀντιγράφουν κάθε τῆς μόδας τῆς λογοτεχνικῆς παραβλάστημα, πού προβάλλει εἰς τὸ Παρίσι, ἐπιμένουν γ’ ἀγνοοῦν καὶ γ’ ἀφήνουν ἀχρησιμοποίητον τὴν αἰωνόδιον καὶ ἀθάνατον κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων. Ἀνεγνώριζεν ἕμως, ὅτι τὸ πταῖσμα ἦτον ὄχι τῶν λογοτεχνῶν, ἀλλὰ τῶν φιλολόγων, οἱ ὅποιοι, ἐσάκις φανερά δὲν περιφρονοῦμεν, ἀγνοοῦμεν ἐπιδεικτικώτατα τοὺς ἰδικούς μας ποιητάς. Καὶ ἐνῶ θυμῶνομεν, ἀνένας ξένος ἀνταποκριτῆς γράψῃ κάπως δριμύτερα διὰ τὰς ἀσχημίας τῆς κακοδιοικήσεώς μας ἢ τὰς ρυπαρότητας τῶν δρόμων καὶ τῶν λιμένων, φροντίζομεν οἱ ἴδιοι νὰ διασύρωμεν ἀστοργα καὶ ἀντεθνικὰ κάθε προσπάθειαν ἔστω, πού ἔγινεν εἰς τὴν λογοτεχνικὴν μας ζωὴν.

Αἱ ἀπόψεις αὗται μᾶς φρίνονται σήμερον κοινὰ καὶ αὐτονόητοι—ἀν καὶ ὄχι περιττὰ νὰ ἐπαναληφθοῦν. Ὑπάρχει μάλιστα ὁ κίνδυνος, ἰδίως εἰς τοὺς νεωτέρους φιλολόγους, νὰ λησμονήσουν τὸ κύριον ἔργον τῶν, τὴν μελέτην τῆς Ἀρχαιότητος: χάριν τῶν νεοελληνικῶν, ὄχι διότι τὰ εὐρίσκουν ἀνώτερα, ἀλλὰ διότι εἶναι (αὐτὸ τοῦλάχιστον φαντάζονται) ἀκοπώτερα· καὶ ἡ Εὐκολία ὑπῆρξεν ἡ δεκάτη Μοῦσα (πρῶτη κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν προσκυνητῶν) τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται: ὅτι εἶναι σήμερον κοινὸν καὶ αὐτονόητον, ἔγινε κάποτε μὲ τὴν προσπάθειαν καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐκλεκτῶν ἀνδρῶν· καὶ ἀκριβῶς ἐδῶ κεῖται ἡ σημασία τῶν. Τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς ἐκήρυξε, ἢ μᾶλλον ἐπετέλεσεν ὁ Μενάρδος ὄχι τώρα, οὔτε εἰς τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, τὴν περίοδον τοῦ ὁμαδικοῦ «συγχρονισμοῦ» τῶν κατεσκληκόντων καὶ ἀποσκελετωμένων, ἀλλ’ εἰς ἐποχὴν πού ἐστοίχιζε· κάτι καὶ ἐχρειάζετο καὶ πρωτοτυπίαν καὶ τόλμην, φιλόλογος κλασσικῶς νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ διδάσκῃ περὶ νεωτέρων Ἑλλήνων λογοτεχνῶν—ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἔτσι ἀνασυνδέεται καὶ πάλιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μενάρδου ἡ φιλολογία πρὸς τὴν λογοτεχνίαν, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν, τὸ Πανεπιστήμιον πρὸς τὴν ποίησιν—διὰ πρώτην φοράν καὶ μὲ τελείως διαφορετικὸν πνεῦμα παρ’ ὅτι ἐπὶ Ραγκαβῆ καὶ Κουμανούδη καὶ Δημ. Βερναρδάκη μὲ τὴν αὐστηράν καὶ κάπως στενόκαρδον ἀκαδημαϊκὴν παράδοσιν.

Διότι ὁ Μενάρδος ἦτον ὁ ἴδιος ποιητικὴ ψυχὴ καὶ—αὐτὸ εἶναι τὸ σημαντικώτερον—κατώρθωσε ν' ἀναστήσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην τὴν ποιητικὴν πνοήν. Μᾶς ὑπενθύμισεν, ὅτι οἱ μακρῖνοι μας προκάτοχοι τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντίμαχος καὶ ὁ Καλλιμάχος, ὁ Ζηνόδοτος καὶ ὁ Ἀπολλώνιος, ὁ Φιλιτᾶς καὶ ὁ Εὐφορίων, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ἐρατοσθένης, δὲν ἦσαν μόνον ἐπιστήμονες καὶ τῆς ποιήσεως ἐρευνηταί· ἦσαν καὶ οἱ ἴδιοι ποιηταί. Αὐτὴν τὴν ἀλεξανδρινὴν παράδοσιν ξαναζωντανεύει ὑπὸ τὴν περισσότερον συγχρονισμένην τῆς μορφῆν ὁ Μενάρδος. Πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς ἄλλωστε αἰσθάνεται καὶ κατὰ τ' ἄλλα βαθυτέραν πνευματικὴν συγγένειαν· καὶ σύμπτωσις δὲν εἶναι, ὅτι εἰς τὰς παραδόσεις του, καὶ εἰς τὰς ἐξετάσεις του ἀκόμη, ἐσταματοῦσε μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμονὴν εἰς ἐκείνους. Ἀλεξανδρινὴ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀδιάσπαστος συνοχὴ τοῦ λογίου καὶ τοῦ καλλιτέχνου, ποὺ συντελεῖ ὥστε καὶ εἰς τοὺς στίχους του ὁ Μενάρδος νὰ μὴ λησμονῇ τὸν φιλόλογον, (εἰς βᾶρος τῆς ποιήσεως πολλάκις), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικά του δημοσιεύματα νὰ διατηρῇ κάτι ἀπὸ τὴν χαριτωμένην δρασερότητα καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Βραχύπνοος, ὅπως ἐκεῖνοι, καὶ ὁ Μενάρδος, οὐδέποτε ἐπιχείρησε μεγάλας συνθέσεις (ἀκόμη καὶ τῆς κυπριακῆς διαλέκτου δὲν μᾶς ἔδωσε μίαν συνθετικὴν διαπραγμάτευσιν) καὶ ἠσθάνετο μίαν ἔμφυτον ἀλλοτριότητα πρὸς κάθε τι τὸ βαρὺ καὶ μεγαλότολμον, ὅπως ἡ φιλοσοφία, πρὸς κάθε τι τὸ ὑπερβολικόν. Τὸ μέγα βιβλίον ἦτο δι' αὐτὸν μέγα κακόν, οὔτε εἶναι τυχαῖον ὅτι εἰς τὰς μεταφράσεις του ἀπανθίσματα μᾶλλον προσέφερε παρὰ ἔργα ἐκτενῆ, ποὺ θὰ ἐχρειάζοντο καὶ κόπους μακροὺς καὶ χρόνον. Ἀκόμη καὶ τοῦ Μουσαίου, τοῦ ἐκτενεστέρου ἔργου τῆς Ἀρχαιότητος ποὺ μετέφρασε, ἐδημοσίευσε κατ' ἀρχὰς εἰς περιοδικὸν ἓνα μέρος μόνον. Εἰς τὸ ὅλον του ἔργον, ὄχι μόνον εἰς τὸ μεταφραστικόν, θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ προτάξῃ τὸν στίχον τοῦ Καλλιμάχου, τὸν ὁποῖον θέτει πρὸ τοῦ Στεφάνου: *πίδακος ἐξ ἱερῆς ὀλίγη λιβάς, ἄκρον ἄωτον.*

Ἐντεῦθεν καὶ αἱ χαρακτηριστικαὶ διὰ τὸν Μενάρδον λογοτεχνικαὶ μορφαὶ ἐκφράσεως, ἦσαν τὸ ἐπίγραμμα καὶ ἡ διάλεξις. Ἐδῶ χρειάζεται ὄχι τόσον πλησμονὴ φύσεως, ὅσον τάλαντον καὶ ἀρτιότης τεχνικῆ. Καὶ εἰς τὴν μορφικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ μικροῦ του κομψοτεχνήματος, εἴτε στίχοι ἦσαν εἴτε λόγος, κατέβαλλεν ἐξαιρετικὴν, μοναδικὴν δι' Ἕλληνα ἐπιστήμονα προσοχὴν—δσσην καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ του συνάδελφοι. Μία πνευματώδης διατύπωσις, ἓνα κομψὸν ἐπίθετον, ἓνα μορφικὸν εὖρημα, ἐγέμιζαν τὴν ψυχὴν του ἐνθουσιασμὸν ἄδολον, καὶ

τὸ πρόσωπόν του ἔλαμπεν ἀπὸ λάμψιν χαρᾶς παιδικῆς, ἔταν ἀπήγγελλε μόνος του ἢ εἰς τοὺς ἄλλους τὸ εὔρημα. Διότι ὁ Μενάρδος—καὶ αὐτὸ ἐπίσης ἀλεξανδρινὴ κληρονομία—παρελάμβανε πάντοτε σχεδὸν καὶ τὸ ἀφτί συνεργάτην εἰς ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ δημοσιεύσῃ· εἶχεν ἐκεῖνος ποῦ λέγει ὁ Nietzsche, Gewissen in seinen Ohren. Νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τὸν ἐμιμοῦντο οἱ φιλόλογοί μας!

Αὐτὸ τὸ ἐπίμονον ρίνισμα τῆς ἐκφράσεως, αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξις τῆς κομψῆς καὶ πρωτοτύπου διατυπώσεως χαρακτηρίζει τὸν Μενάρδον ὡς ποιητὴν καὶ πεζογράφον. Εἰς τοὺς στίχους του δὲν ἀπέφυγε πάντοτε—ὅπως οὔτε τ' ἀλεξανδρινὰ του πρότυπα—τὴν ἐντύπωσιν τοῦ περισοτέχνου καὶ τὴν παρεμβολὴν λογίων ὑπαινιγμῶν καὶ σπανίων, κάπως ἐξεζητημένων φράσεων. Θὰ ἦτον ὅμως ἄδικον νὰ λησμονηθοῦν στίχοι καὶ εἰς μουσικότητα καὶ εἰς ἐκφρασιν ἄρτιοι—ὅπως π. χ. ἐκεῖνος ποῦ περιγράφει τόσον ἀπαλὰ τὴν προσέγγισιν τῆς νυκτὸς

Βουλιάζει ἀγάλια στὴ σιγὴ καὶ στὸ σκοτάδ' ἡ πλάσι

ἢ ὅταν ὁ ποιητὴς εὐρίσκεται εἰς ἕναν ἀνοιξιάτικον ἀνθισμένον κῆπον

καὶ πνέει ἡ ψυχὴ μου τῶν ἀνθῶν τὸ γλυκανασασμὸ

ἢ ὅταν ἡ νεκρὴ παιδοῦλλα φιλοσοφεῖ

Μυστήριον εἶν' ὄχι ὁ θάνατος, μυστήριον εἶν' ἡ ζωὴ.

ἢ τὸ χαριτωμένον ἐρωτικὸν ἐπίγραμμα :

*Τὸ διάβα σου σὰν ἀνοιξί· καὶ πῶς νὰ λησμονῶ
ποῦ βλεπα ρόδ', ἀγάπη μου, στὴν ὄψιν σου κι' ἀνθοῦσαν
καὶ ξάνοιγα στὰ μάτια σου βαιθύτερο οὐρανὸ
καὶ τὰ φιλιὰ στὰ χεῖλη μας ἐγλυκοκελαηδοῦσαν.*

Ἐκεῖ ὅμως, ὅπου ὁ Μενάρδος ὑπῆρξεν ἀληθινὰ ἀνέφικτος, ἦτο ἡ πεζογραφία του. Μία πεζογραφία κομψὴ καὶ πνευματώδης διανθισμένη μ' ἀνέκδοτα καὶ στίχους, μὲ λέξεις πάντοτε διαλεγμένας, ἀλλὰ ποτὲ ἐξεζητημένας, χωρὶς τὴν δυσκαμψίαν καμμιᾶς ὀρθοδοξίας γλωσσικῆς, φυσικῆ, ἀλλ' ὅμως καρπὸς σοφῆς καὶ προσεκτικῆς τῶν λέξεων ἐκλογῆς καὶ τοποθετήσεως—καὶ πρὸ πάντος πυκνὴ καὶ σύντομος, λιτὴ καὶ ρυθμικὴ, χωρὶς τὰ βαρυφορτωμένα στολίδια μιᾶς βυζαντινῆς λογομανίας, χωρὶς ὑπερβολάς, τὰς ὁποίας ἠσθάνετο ὁ Μενάρδος πάντοτε ὡς κάτι ρωμαϊ-

κόν, βάρβαρον, ὄχι ἑλληνικόν (ἀκόμη καὶ ὅπου μεταχειρίζεται τὸ ὑπερ-θετικόν, δὲν τὸ αἰσθάνεσαι ὡς περιττὴν μεγαλοστομίαν), χωρὶς τὰς μεγάλας περιόδους, συγκεκριμένη πάντοτε καὶ κυριολεκτικὴ, προτιμῶσα ἓνα λαμπερὸν παράδειγμα ἀπὸ μίαν ἀφηρημένην καὶ λογίαν διατύπωσιν —μία πεζογραφία λυρική, χωρὶς αἰσθηματολογία, θερμὴ χωρὶς ρητορισμούς, ἐξασφαλίζει εἰς τὸν Μενάρδον ἐκλεκτὴν θέσιν μεταξὺ τῶν πεζογράφων τῆς πατρίδος μας, τὸν ἀναδεικνύει ὡς ἓναν ἀπὸ τοὺς καλυτέρους μας *stylistes*.

Ἄλλὰ καὶ ὡς ρήτωρ ὁ Μενάρδος εἶχεν ἀναδειχθῆ τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ καλύτερος τοῦ Πανεπιστημίου μας, ἓνας ἀπὸ τοὺς περισσότερον πολιτισμένους ὁμιλητὰς τοῦ τόπου. Βεβαίως ρήτωρ ὑπὸ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν δὲν ἦτο. Ἡ ἰσχνὴ του φωνή, ἀκόμη καὶ ἡ μαλακότης τοῦ χαρακτῆρος του, δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς εὐγλωττίας χειμαρρῶδους, ποὺ παρασύρει τὸν ἀκροατὴν, ποὺ τὸν βιάζει κυριολεκτικῶς νὰ σκέπτεται καὶ τὰ αἰσθάνεται, νὰ ἐνθουσιᾶ καὶ νὰ παθαίνεται, ὅπως ὁ ρήτωρ, ποὺ σβῆνει εἰς ἓνα συσκοτασμὸν πάθους τὰ ἐγὼ τῶν παρισταμένων καὶ τὰ συγχωνεύει εἰς ἓνα καὶ μόνον ἐγὼ, εἰς μίαν καὶ μόνην βούλησιν, τὴν βούλησιν τοῦ ὁμιλοῦντος. Ὅταν ἤκουες τὸν Μενάρδον, τὸ ἐγὼ σου δὲν ἔσβηνεν· ἴσα ἴσα, ἄγρυπνον παρηκολούθει καὶ ἀπέλαυε τὴν ὠραίαν διατύπωσιν, τὴν λιτότητα τῆς ἐκφράσεως, τὴν λεπτότητα τῶν διανοημάτων. Ἡ ὁμιλία του ἐκυλοῦσεν εἰς τὰς ἀκοᾶς τῶν ἀκροατῶν νὰ ἔτσι μαλακὴ καὶ σιγαλὴ, ὅπως ἓνα κελάρυσμα ἤσυχον ρυακίου, ὅπως ἓνας ἀπαλὸς καὶ γλυκύτατος, ἀλλὰ μονόφωνος καὶ μακρινὸς καὶ πάντοτε θρηνητικὸς φλογέρας ἤχος. Γενικῶς ἡ ρητορικὴ του δὲν ἦτο θέλησις ἐκφραζομένη εἰς λόγια καὶ ἰχειρονομίας· εἶχεν ἓνα λυρισμὸν θέλγοντα τοὺς ὀλίγους.

Τὴν ποιητικὴν αὐτὴν ἀτμόσφαιραν, αὐτὸ τὸ δροσερὸν φύσημα τοῦ αἰσθήματος ἀνεπνέαμεν οἱ μαθηταὶ του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ κατὰ τὴν ἔρμηνειαν τῶν κειμένων. Τὴν ἔρμηνειαν ὁ Μενάρδος ἐξήσκει μόνον φροντιστηριακῶς—ἀλλὰ καὶ ἐδῶ ἐβάδιζε τοὺς δρόμους τοὺς ἰδικούς του. Ἡ καθαρῶς ἐπιστημονικὴ πλευρὰ δὲν τὸν ἐνδιέφερε διόλου σχεδόν· οὔτε τῶν χειρογράφων αἱ γραφαί, οὔτε αἱ κριτικαὶ διορθώσεις, οὔτε τὰ πολλαπλᾶ πραγματικὰ καὶ ἱστορικὰ προβλήματα, οὔτε ἀκόμη ἡ γλωσσικὴ ἐμβάθυνσις. Σημασίαν ὅμως ἀπέδιδεν εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν τοῦ κειμένου, εἰς τὸ ζήτημα ὄχι τοῦ τί λέγει, ἀλλὰ πῶς τὰ λέγει ὁ ποιητὴς (διότι κατὰ προτίμησιν ποιητὰς ἡρμήνευεν), εἰς τὸν ἐξα-

ναγκασμόν τοῦ φοιτητοῦ νὰ συνειδητοποιήσῃ, νὰ αἰσθανθῇ πρῶτα πρῶτα, τὴν καλλιτεχνικὴν πλευρὰν τοῦ κειμένου — ὅ,τι ἀκριβῶς δὲν εἶχαμεν συνηθίσει εἰς τὰ γυμνάσια, καὶ οὔτε εὐκολον ἦτο τότε νὰ ἐκτιμήσωμεν ὡς φοιτηταί ¹⁾).

Παρομοία ἐρμηνεία, ποῦ δὲν καταδικάζει εἰς ἀδράνειαν τὰς δύο γυναικώτερας ψυχικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, τὴν φαντασίαν καὶ τὸ συναίσθημα, ἦτο προωρισμένη νὰ φέρῃ καρποὺς πλουσίους. Δυστυχῶς τὸ γεγονός, ὅτι φροντιστηριακῶς μόνον ἠρμήνευεν ὁ Μενάρδος κείμενα, ἡ μαζικὴ κατόπιν εἰσβολὴ ἑκατοντάδων φοιτητῶν, ἀπαρασκευῶν πολλὰκις καὶ ἀξέστων (καὶ ἐπλήγωνεν ἰδιαιτέρως τὸν Μενάρδον καὶ ἡ ἐλάχιστη ἐκδήλωσις ἀγροικίας), περισσότερον ἔμωσ ἢ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Μενάρδου, ποῦ δὲν εἶχε φύσιν διδασκάλου, ἠμπόδισαν, ὥστε νὰ καρποφορήσῃ πολὺ καὶ εἰς εὐρυτέρους κύκλους. Καὶ αὕτῃ ἡ σημασία τοῦ Μενάρδου κεῖται εἰς ὅ,τι αὐτὸς ὡς προσωπικότης ἐνήργησε, παρὰ εἰς τὴν σκόπιμον ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπίδρασιν. Δὲν ἀναζητοῦσεν ὁ ἴδιος τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ διὰ νὰ τὴν διαπλάσῃ· ἔπρεπεν ὁ μαθητὴς νὰ ζητήσῃ μόνος του νὰ γνωρίσῃ ὅ,τι ἀπετέλει τὸ περιεχόμενον τῆς ἐσωτερικῆς του ζωῆς.

Καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ Μενάρδου ὑπηγορεύθησαν κατ' ἀρχὰς ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀνάγκην τῆς ψυχῆς του καὶ ὄχι ἀπὸ ἐσκεμμένην μεταρρυθμίσεως πρόθεσιν.

Εἶν' ἓνα σύνηθες φαινόμενον εἰς τὴν ψυχολογίαν τοῦ φιλολόγου: Ἐπαγγελματικῶς εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀσχολῆται μὲ τὰ κείμενα, τὰ χειρόγραφα, τὰς γραφάς, τοὺς γραμματικοὺς κανόνας καὶ ἄλλας πραγματικὰς λεπτομερείας. Ἄλλ' αὐτὰ ὅλα δὲν ἱκανοποιοῦν πλήρως τὰς ψυχικὰς του ἀνάγκας. Κάτω ἀπὸ τὸν φιλόλογον ὑπάρχει (ὅταν ὑπάρχη) ὁ ἄνθρωπος ὁ πνευματικὸς· καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς αἰσθάνεται, πῶς ὅλ' αὐτὰ χρήσιμα εἶναι καὶ ἀπαραίτητα, ἀλλὰ ἀνήκουν εἰς τὸ περιθώριον, οὔτως εἰπεῖν, τῆς τέχνης, τέχνη δὲν εἶναι. Ἡ ἀντινομία μεταξὺ τοῦ τί αἰσθά-

¹⁾ Ἐνθυμοῦμαι μερικὰ ἐρωτήματα του: τί θέλει ὁ ποιητὴς νὰ ἐκφράσῃ μὲ αὐτὸ τὸ ἐπίθετον, διατί χρησιμοποιεῖ αὐτὴν τὴν λέξιν καὶ ὄχι τὴν συνώνυμόν της, ποῦ κεῖται τὸ κωμικὸν εἰς αὐτὸ τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοφάνους, πῶς θὰ ἠμποροῦσες ὠραῖα νὰ το ἀποδώσῃς εἰς τὴν γλῶσσαν μας κλπ. Ἀπὸ τὸν Μενάρδον διὰ πρώτην φοράν ἐδιδάχθημεν, ὅ,τι κατόπιν εἶδα νὰ ζητῇ ἀπαραιτήτως ὁ Wilamowitz: ἓνα δραματικὸν ἔργον τῆς Ἀρχαιότητος ν' ἀναπλάττωμεν παιζόμενον ἐνώπιόν μας, ἀν θέλωμεν νὰ τὸ ἐρμηνεύσωμεν ἀληθινά.

νεσαι προσωπικῶς, τί σημαίνει διὰ τὸν ἐσωτερικὸν σου κόσμον ἓνα καλλιτέχνημα ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς στεγνῆς, τῆς πεζῆς μελέτης, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζεις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν κοινὸν ὡς καρπὸν τῆς ἐνασχολήσεως αὐτῆς, ἐμφανίζεται εἰς ἀνθρώπους προικισμένους μὲ καλλιτεχνικὴν ψυχὴν καὶ μαζὶ μ' ἐρευνητοῦ διάνοιαν τόσον ζωηρά, ὥστε νὰ ὀδηγῆ εἰς τὸν «μελαγχολικὸν ἐκείνον σκεπτικισμὸν» περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐπαγγέλματός σου, ποὺ ἀναφέρει ὁ Nietzsche. Γόνιμος εἶναι βέβαια ὁ σκεπτικισμὸς αὐτός· σοῦ κρατεῖ ἀναμμένον τὸν πόθον τῆς δλοκληρώσεως καὶ σὲ κάμνει νὰ βλέπῃς τὸ ἐπαγγελματικὸν σου ἔργον ὡς αἵρεσιν βίου ἐσώψυχον, μὲ τὴν περιπάθειαν καὶ τὴν ἡδονὴν τῆς καθημερινῆς θυσίας. Ἄλλ' ἡ θυσία δὲν παύει μ' αὐτὸ νὰ εἶναι θυσία, καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ λυτρωμοῦ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀντινομίαν ὀδηγεῖ φιλολόγους καὶ κριτικούς ὡς καλλιτέχναι νὰ θέλουν νὰ ἐμφανισθοῦν· νὰ δημιουργοῦν, ὄχι νὰ χαίρωνται μόνον, τέχνην. Μερικοὶ εἰς τὴν τάσιν αὐτὴν, ποὺ δὲν εἶναι πάντοτε καρποφόρος, βλέπουν μίαν θλιβεράν σύγχυσιν μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ τέχνης· ἡ φιλολογία δὲν εἶναι τέχνη, εἶναι λογικὴ σύλληψις, εἶναι λόγος περὶ τέχνης. Ἄλλος εὐρίσκει διέξοδον διὰ τὴν τάσιν αὐτὴν τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν προσπάθειαν φιλοσοφικῶς νὰ συνειδητοποιήσῃ μέσα του τὸ ἔργον του καὶ εἰς φιλοσοφικὴν σύνθεσιν νὰ τοποθετήσῃ τὸν καλλιτέχνην, μίαν σύνθεσιν, ποὺ εἶναι ἰδικόν του, τῆς καρδιάς του καὶ τοῦ νοῦ του, δημιούργημα· εἶναι ὁ κόσμος του αὐτός. Πολλοὶ ὅμως εὐρίσκουν ὡς ξέσπασμα τοῦ ἐσωτερικοῦ των αὐτοῦ διχασμοῦ τὴν προσπάθειαν μὲ σύγχρονα καλλιτεχνικὰ μέσα ν' ἀποδώσουν, ὅσον γίνεται, τὴν ἀγαλλίασιν τὴν ἐσωτερικὴν, μὲ τὴν ὁποῖαν τοὺς ἐπλούτισεν ἡ μελέτη τῶν πρωτοτύπων, νὰ κρατήσουν κάπως διαρκέστερα τὴν αἰσθητικὴν συγκίνησιν, ποὺ τοὺς ἐχάρισαν ὠρισμένοι στίχοι, νὰ μὴ τὴν ἀφήσουν νὰ σθῆσῃ καὶ νὰ χαθῆ εἰς τὴν πεζὴν καθημερινότητα τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ξηρότητα τῶν ἐπαγγελματικῶν των ἀσχολιῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ μεταφράσεις ἀποτελοῦν διὰ πολλοὺς μίαν διέξοδον ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀντινομίαν μεταξὺ τοῦ καλλιτέχνου καὶ τοῦ ἐρευνητοῦ, ποὺ ὑπάρχουν ἐνίοτε μέσα μας καὶ οἱ δύο, χωρὶς νὰ εἶναι πάντοτε δυνατὴ ἡ ἐναρμόνισις των.

Ἐντεῦθεν καὶ ὅταν τὸ 1924 ἀπεφάσισε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς μεταφράσεις του ὁ Μενάρδος, εἰς τὸν ὠραῖον του πρόλογον ἔπου δικαιολογεῖ διὰ μακρῶν τὴν σημασίαν τῶν μεταφράσεων, δὲν παραλείπει νὰ τονίσῃ, ὅτι εἰν' ἔργα «νεανικά». Ἄλλὰ εἶναι κάτι πάντως νὰ ἐμφανίζετ' ἓνας καθηγητῆς Πανεπιστημίου εἰς τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του νέος — καὶ

ἀκόμη μεγαλύτεραν ἀξίαν ἔχει νὰ εἶναι ἀληθινά, γ ν η σ ί ω ς νέος. Εἰς τὴν μεταπολεμικὴν πνευματικὴν ἀναρχίαν τοῦ τόπου μας κατήντησε φαινόμενον σύνηθες, ἄνθρωποι γηρασμένοι εἰς τὰ χρόνια καὶ γηρασμένοι ἐνωρίτερ' ἀκόμη εἰς τὴν ψυχὴν, νὰ πιάνωνται ἀπεγνωσμένα ἀπὸ τὴν Α ἢ τὴν Β τῆς μόδας ἐκδήλωσιν, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ κρατήσουν μίαν νεότητα, ποὺ δὲν ἔχουν, ποὺ δὲν εἶχαν ποτέ των. Οἱ ἄνθρωποι ὁμῶς ποὺ ἐγνώρισαν ἀληθινὴν, πλουσίαν καὶ γόνιμον νεανικότητα, δὲν ἐντρέπονται διὰ τὸ γῆρας των, δὲν ἀπαρνοῦνται τὸν ἑαυτὸν των. Καὶ ὁ Μενάρδος δὲν ἀπηρνήθη τὸν ἑαυτὸν του· ἐνεβάθυνεν εἰς αὐτόν, ἐ γ έ ν ε τ ο, κατὰ τὸ Πινδαρικὸν πρόσταγμα, ο ἶ ο ς ἦ γ. Καὶ διὰ τοῦτο ἦτο νέος ἀληθινά μέχρι θανάτου· διὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων λογίων τῆς προπολεμικῆς γενεᾶς, οἱ ὅποιοι, χωρὶς νὰ προσβάλλουν τὸ αἶσθημα τοῦ πρέποντος, ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν μεταξὺ τῶν νεωτέρων ὡς ζωνταναί, δρῶσαι προσωπικότητες.

Δὲν εἶν' ὁ τόπος ἐδῶ ν' ἀναλύσω εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τὴν ἀπανθιστικὴν καὶ μεταφραστικὴν ἐργασίαν, ποὺ κρύπτεται εἰς τὸν Στέφανον. Εἶν' εὐκολώτερον νὰ τὴν ἐπικρίνη βέβαια κανεὶς παρὰ νὰ τὴν μιμηθῇ. Ἐνθυμοῦμαι, μοῦ ἐδόθη κάποτε ἡ εὐκαιρία νὰ συγκρίνω ὅλας τὰς ὑπαρχούσας νεοελληνικὰς ἀποδόσεις τοῦ περιφήμου χορικοῦ τοῦ Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῶ· ἡ μετάφρασις τοῦ Μενάρδου ὑπερεῖχεν ὄχι μόνον εἰς ὠραῖα μεταφραστικὰ εὐρήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ αἶσθημα, μὲ τὸ ὅποτον συνέλαβεν ὁ μεταφράσας καὶ τοῦ πρωτοτύπου τὴν ποιητικὴν δροσερότητα καὶ τῆς νεωτέρας γλώσσης τὰς δυνατότητας. "Αδίκῃ δὲν ἐτόνισεν ὁ Wilamowitz, ὅτι μόνον ἓνας φιλόλογος ἤμπορεῖ νὰ μεταφράσῃ τοὺς ἀρχαίους, ὅπως πρέπει—ἐννοεῖται, ὄχι κάθε φιλόλογος.

Ἄλλ' ἡ σημασία τῶν μεταφράσεων τοῦ Μενάρδου εἶναι πολὺ γενικωτέρα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχῆ ἢ ὄχι ἀπόδοσιν τούτου ἢ τοῦ ἄλλου λογοτεχνήματος. Εἰς ἓνα τόπον, ὅπου πολὺ συχνὰ ἡ μεταφραστικὴ ἐργασία κατετάχθη εἰς τὴν ἐλαφρὰν φιλολογίαν (καὶ δυστυχῶς πολὺ συχνὰ εἶναι πράγματι) ἢ καὶ βεβήλωσις ἀνευλαβῆς τῆς ἱερότητος τοῦ κειμένου θεωρεῖται, ἓνας καθηγητῆς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἀποδεικνύει μὲ τὸ παράδειγμά του: οὔτ' ἐγκατάλειψιν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, οὔτε ἄγνοιαν σημαίνει, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀγάπης εἶναι δεῖγμα καὶ βαθυτέρας κατανοήσεως τὸ νὰ προσπαθήσῃς ὄχι ἀπλῶς νὰ συλλάβῃς, ἀλλὰ καὶ ν' ἀποδώσῃς τὸ ἀρχαῖον πρότυπον καὶ εἰς τὸ νόημα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ αἶσθημα. "Αν τώρα ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ ζητοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν τὰς μεταφράσεις ὡς ὄπλα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς κλασσι-

κῆς παιδείας, ἂν ἐπληθύνθησαν σήμερον οἱ ἀνίδεοι καὶ ἀπροσδιόνυσοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἔγινε τῆς μόδας ἀξίωσις καὶ χρηματοθηρίας μέσον ὅ,τι ἦτο γέννημα ἐσωτερικῆς ἀνάγκης διὰ τοὺς ὀλίγους, ἂν ἄνθρωποι ἀγνοοῦντες τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς καὶ ψυχαί, εἰς τὰς ὁποίας ἀπλώνεται ἡ ἀνυδροῦς ἐρημία σχολαστικῆς αὐχμηρότητος, προβάλλουν μὲ μεταφράσεις, εἰς τὰς ὁποίας σπεύδουν νὰ προτάξουν, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, Μετάφραση λογοτεχνική — αὐτὸ δὲν μειώνει καθόλου τὴν σημασίαν τοῦ ἔργου τοῦ Μενάρδου, ὁ ὁποῖος πρὸ 35 καὶ πλέον ἐτῶν ὑπενθύμισεν εἰς τοὺς Ἑλληνας φιλολόγους διὰ τοῦ παραδείγματός του τὰς εὐθύνας, ποὺ ἔχουν ἀπέναντι τῆς συγχρόνου πνευματικῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους. Εἶναι ἄλλωστε ἡ μοῖρα κάθε ὠραίου αὐτῆ: ὅ,τι προβάλλει ἀπὸ τὴν ἐσώψυχον ἀνάγκην μιᾶς προσωπικότητος, ἐκφυλίζεται σιγὰ σιγὰ εἰς κτῆμα τῆς μάζης καὶ μηχανοποιεῖται.

Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ Στεφάνου ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ ὁ Μενάρδος, ὅτι ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ εἶναι ἡ καταλληλοτάτη πρὸς ἀπόδοσιν λογοτεχνικῆν τῶν ἀρχαίων προτύπων. Μ' αὐτὸ βέβαια δὲν ἐννοοῦσε τὴν λογοτεχνικὴν μας γλῶσσαν τῆς σήμερον, ἀλλὰ τὰς δυνατότητας ποὺ παρουσιάζει, ἂν καλλιεργηθῇ. Ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσῃ μερικὰς γνώμας του διὰ τὸ περίφημον γλωσσικὸν ζήτημα—τὰς σοβαρώτερας ποὺ ἐγράφησαν κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια.

Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἀπέφευγεν ὁ Μενάρδος νὰ συζητῇ ὄχι ἀπὸ δειλίαν, οὔτε ἀπὸ ἔλλειψιν γνώμης καθωρισμένης. Γενναιότης δὲν ἔλειπεν οὔτε γνώμη σαφῆς ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος τὰς γλωσσικὰς του πεποιθήσεις τὰς ἐπραγματοποιοῦσεν εἰς τὴν πνευματικὴν του δρασίαν, εἰς ὅ,τι ἔγραφεν, εἰς ὅ,τι ἐδημοσίευσεν, εἰς τὰς μεταφράσεις καὶ εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ του ἔργα. Ἄλλ' ἠσθάνετο ἡ εὐαίσθητος ψυχὴ του ζωηρὰν ἀηδίαν ἐναντίον ὄλων αὐτῶν τῶν ἐμπόρων τῆς γλωσσικῆς ἀδιαλλάξιας, οἱ ὁποῖοι συνδαυλίζουν τὰ πάθη, διὰ νὰ δημιουργήσουν μὲ ἀνεξόδους παλληκαρισμοὺς θόρυβον γύρω ἀπὸ τ' ὄνομά των καὶ ν' ἀναδειχθοῦν προσωπικότητες πνευματικαὶ εἰς τὰ μάτια τῶν γλωσσικῶν ὁμοφρόνων των αἰ κεναὶ ἐπιστημονικῶς καὶ ἐπαγγελματικῶς ὑποστάσεις των. Αὐτὸν τὸν γλωσσικὸν παλαιοημερολογισμὸν τῶν ἀδιαλλάκτων καὶ τῶν δύο μερίδων, διὰ τοὺς ὁποίους ἐρωτᾶται κανεὶς, τί θὰ ἦσαν, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ γλωσσικὸν ζήτημα—αὐτὸν ναί, τὸν ἐφοβεῖτο.

Καλλιτέχνης μαζὶ καὶ ἐρευνητής, ἦτον ὁ Μενάρδος ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν μονομέρειαν τῆς μονογλωσσίας, ὑπὲρ τῆς ὁποίας τάσσεται ἡ μία-

ἢ ἡ ἄλλη μερίς. Τὸ νὰ γράφη κανεὶς «τὴν ἴδια γλῶσσα καὶ πεζὰ» ἱστορίαν καὶ διθύραμβον, δικονομίαν καὶ ᾠδὴν, κριτικὴν καὶ ἔπος, εἶναι κυρίως ἔννοια λατινική, δηλαδὴ λατινικὴ πενία. Καὶ προσεπάθει ν' ἀποδείξῃ μ' ἐπιχειρήματα σοφὰ, ἂν καὶ ὄχι πλήρη, ὅτι ἡ διγλωσσία εἶναι κληρονομία ἀρχαία. Οἱ ἀρχαῖοι ὑπέτασαν τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ποίησιν ὄχι τὰνάπαλιν» καὶ ἦσαν ἐναντίον τοῦ ἀκηρύκτου γλωσσικοῦ πολέμου λογογράφου πρὸς ἀναγνώστην ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς γλώσσης τῆς αὔριον ἢ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ ἀσιατικῆς καλαισθησίας, πὺν ἐκαμάρωνε τοὺς ἀναδιπλασιασμοὺς καὶ τοὺς γριφώδεις τύπους.

Ἄνθρωπος ἀληθινὰ ἐξευρωπαϊσμένος ὁ Μενάρδος, ἠσθάνετο ὅτι ἡ μεγάλη ζημία τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, ἡ κατάρρα, νομίζει κανεὶς, τοῦ πνευματικοῦ μας βίου ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐξῆς, εἶναι ἡ φυγὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἡ ἀνικανότης μας ν' ἀντικρύσωμεν ἀνδρικὰ καὶ ρεαλιστικὰ τὴν ζωὴν. Ἄντ' αὐτοῦ καταφεύγομεν εἰς ἄγονον καὶ ὀμφαλοσκοπικὸν παρελθοντισμὸν, ἢ χειρότερον ἀκόμη, εἰς ἕνα φουτουρισμὸν ἀνεδαφικὸν καὶ ἀνεύθυνον, λησμονοῦντες ὅτι διὰ τὸ μέλλον ἐργάζεται γόνιμα καὶ μόνιμα, ὅστις ἐργάζεται ἀληθινὰ δημιουργικῶς διὰ τὸ παρὸν. Καὶ αὐτὸς ὁ συνεσταλμένος καὶ φιλήσυχος ἔδλεπεν, ἠσθάνετο καλύτερα, πόση ἀ ν α ν δ ρ ί α κρύπτεται εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπον εἴτε ἀπὸ τὸ παρελθὸν εἴτε ἀπὸ τὸ παρὸν. Ἄν ἀντὶ τῶν Τοπωνυμικῶν ἔγραφα μυθιστορήματα, λέγει ὁ Μενάρδος¹⁾, δὲν θὰ ἤμην νηστευτῆς ἢ ὀσιομάρτυς καμμιᾶς αἰρέσεως τῆς γλώσσης. Θὰ ἐσώρευα ἐκεῖ μέσα τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας, τὰ λογάρια τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τὰ πλούτη τῆς δημοτικῆς, καὶ θὰ τὰ εὔρισκα ὀλίγα. Καὶ ἂν κανεὶς μ' ἐρωτοῦσε, πῶς νὰ κάμῃ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων, θὰ τοῦ ἔλεγα: Παιδί μου, τὸ ἐρώτημά σου ἀποδεικνύει, ὅτι δὲν ἔχεις τάλαντον. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ μυστικὸν τῶν συγγραφέων.

Καὶ τὸ μυστικὸν αὐτὸ τῶν συγγραφέων δὲν τὸ ἐθέσπιζε θεωρητικῶς ὁ Μενάρδος· κατεῖχεν αὐτὸ τὸ μυστικὸν εἰς ὅ,τι ὁ ἴδιος ἔγραφεν. Ἐλεύθερος ἔγραφεν ἀπὸ κάθε δογματικότητας, ἀκολουθῶν ὄχι τὰ καλοῦπια τὰ ὀρθολογιστικὰ μιᾶς ἐκ τῶν προτέρων γραμματικῆς, ἀλλὰ τὸν ἐσωτερικὸν νόμον ἐνὸς ὕφους ὠραίου, κομψοῦ, καλαισθήτου, ζωντανοῦ καὶ ρυθμικοῦ. Ἔτσι ὁ Μενάρδος ἠμπορεῖ μὲ τὸ παράδειγμά του καὶ πάλιν νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς ὀδηγητῆς καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ δύσμοιρον ζήτημα· ἀκριβῶς διότι γράφων δὲν ἐπειραματίζετο τὴν λύσιν, εἰάν-

¹⁾ Δεξιώσεις Π. Νιρβάνα σ. 18.

δήποτε λύσειν του. Γράφων ὅπως τοῦ ὑπηγόρευε τὸ αἶσθημα τὸ γλωσσικὸν τῆς γενεᾶς του, τὸ κεκαθαρμένον αἶσθημα μιᾶς φύσεως, ποῦ εἶχεν εἰς ὅλην τῆς τὴν ὑπαρξιν ὕφος καὶ ρυθμόν, καὶ ὄχι ὅπως θὰ ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην του, ἡ γλῶσσα τοῦ μέλλοντος, κατώρθωσε νὰ γράφῃ ὑπεράνω ἐποχῶν καὶ διακυμάνσεων. Διαβάσετε τὴν *Εἴγαιναν*· ἐγράφη τὸ 1901, καὶ ὁμως νομίζεις πῶς ἐγράφη προχθὲς μόλις. Διὰ πόσα πεζογραφήματα θὰ ἤμποροῦσε τὸ ἴδιον νὰ λεχθῇ;

Θὰ εἶχα περὶ τοῦ Μενάρδου πολλὰ ἀκόμη ν' ἀναπτύξω. Νὰ ὁμιλήσω διὰ τὸν ἄνθρωπον, ὅπως τὸν ἐβλέπαμεν ἡμεῖς οἱ φοιτηταὶ τότε, ζωντανὴν ἀπόδειξιν μαζί με τὴν τετράγωνον, τὴν δωρικὴν τοῦ Ἀνδρέου Σκιαῖ ἀρετῆν, ὅτι ἡ ἀνθρωπιστικὴ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐπίδρασις δὲν ἦτο λόγος μόνον. Θὰ ἤμποροῦσα νὰ ὠμιλοῦσα περὶ τοῦ Μενάρδου τοῦ πατριώτου, καὶ θὰ εἶχα πολλὰ νὰ εἰπῶ. Διότι ὁ πατριωτισμὸς ἦτο ὁ θεμελιώδης, ὁ μηδέποτε διαλείπων τόνος εἰς τὴν ἁρμονίαν τῆς ἐκλεκτῆς αὐτῆς ψυχῆς, ἓνας πατριωτισμὸς βαθύς, εὐαίσθητος, ρωμαντικὸς θὰ ἔλεγα κάποτε, ποῦ ἔβλεπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ὠραιότητα ὄχι τοῦ παρελθόντος τῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν μελλοντικῶν.

Τοιαύτην Ἑλλάδα χαιρετίζει μετὰ τὴν περιπάθειαν τοῦ νοσταλγικοῦ ξενιτεμένου ὁ Μενάρδος ἀπὸ τὴν μακρινὴν καὶ ὀμιχλώδη Ὁξφόρδην εἰς ἓνα του ποίημα, ποῦ ἔγραψε τὸ 1908. Ἄν εἰς τὰ δημοτικὰ τραγούδια τὰ πουλλιὰ τραγουδοῦν ὠραίους στίχους — εἰς τοῦ Μενάρδου τὸ ποίημα οἱ στίχοι γίνονται οἱ ἴδιοι πουλλιὰ, ἐλληνικὰ πουλλιὰ, ποῦ φέρουν τὸ μήνυμα εἰς τὴν πατρίδα τὴν μακρινὴν, ἓνα μήνυμα τόσο βαθύ, τόσο περιπαθές, ποῦ θαρρεῖς μᾶς το στέλλει καὶ σήμερ' ἀπὸ τὸν τάφον του ὁ Μενάρδος:

*Τραγούδια, ποῦ φτερώσατε μέσ στο χρυσὸ κλουβὶ
τῆς νιότης, τῶρ' ἀφήνω σας μετὰ τὸ καλὸ νὰ πᾶτε
κι ἂν ἓνα σας τὸν ἀκριβὸν παράδεισο διαβῆ
—τὴν μέλλουσαν Ἑλλάδα μου—νὰ μου τὴν χαιρετᾶτε.*

Διὰ νὰ δημιουργηθῇ αὐτὴ ἡ μέλλουσα Ἑλλάς, ὁ Μενάρδος ἔζησε καὶ ἔγραψε καὶ ἔδρασε καὶ ἀπέθανε. Καὶ δὲν εἶναι τολμηρὰ αἰσιοδοξία νὰ πιστεύῃ κανεὶς, ὅτι εἰς ἓνα μέλλον ὄχι μακρινὸν πολὺ αἰ γενεαὶ τῶν Ἑλλήνων φιλολόγων, τῶν χθесινῶν καὶ αὐριανῶν καὶ παντοτινῶν ἐκείνου μαθητῶν, θὰ εἶναι εἰς θέσιν, φιλοκαλοῦντες κατὰ τὸ φῶτεινόν τοῦ Μενάρδου παράδειγμα καὶ φιλοσοφοῦντες κατὰ τὸ ἐπεῖγον τῶν καιρῶν

μας πρόσταγμα, ν' ἀπαντήσουν εἰς τὰ χαιρετίσματά του—καὶ θὰ τ' ἀκούσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν τάφον του — μὲ τὸν στίχον, μὲ τὸν ὅποιον ἐκεῖνος ἀπαντᾷ εἰς τὰ χελιδονίσματα τῶν παιδιῶν τῆς Ρόδου, τῆς Ρόδου μας τῆς σκλαδωμένης

Θάρθουν μὲ μι' ἀνοιξι καλή, θάρθουν τὰ χελιδόνια.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΥ *)

Α'. Ἐπιστημονικά.

1. Φωνητικὴ τῶν σημερινῶν Κυπρίων. Ἀθηνᾶ 6 (1894) 145—73.
2. Ἡ γένικὴ κατὰ Κυπρίους. Ἀθηνᾶ 8 (1896) 435—50.
3. Κυπριώτικα τραγούδια. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος 5 (1897) 327—46.
Κρίσις : Γ. Σ. Φραγκοῦδη, Δημώδης κυπριακὴ ποίησις, Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 19 Μαρτίου 1898.
4. Γαλλικαὶ μεσαιωνικαὶ λέξεις ἐν Κύπρῳ. Ἀθηνᾶ 12 (1900) 360—84.
5. Πλουμιστήρα. Ἐφημερὶς Ἀγῶν Ἀθηνῶν ἀρ. 145, 28 Δεκεμβρίου 1901.
Ἀνατύπωσις : Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 1 Ἰανουαρίου 1902. Πρβλ. αὐτόθι 26 Ἰανουαρίου 1902 καὶ 15 Φεβρουαρίου 1902.
6. Κούκλεια. Ἐφημ. Ἀγῶν Ἀθηνῶν ἀρ. 176, 2 Αὐγούστου 1902.
Ἀνατύπωσις : Ἐφημ. Σάλπιγξ Λεμεσοῦ 10 Αὐγούστου 1902. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 17 Αὐγούστου 1902.
7. Λεμεσός. Ἐφημ. Νέα Ἡμέρα Ἱεργέστης ἀρ. 1471 (2459) 8/21 Φεβρουαρίου 1903.
Ἀνατύπωσις : Ἐφημ. Σάλπιγξ Λεμεσοῦ 22 Φεβρουαρίου 1903.
8. Ἡ Ρήγαινα. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. 6 (1903) 117—48.
9. Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων. Ἀθηνᾶ 16 (1904) 257—94.
10. Ὁ Διγενὴς τῆς Κύπρου. Ἀκρίτας 1 (1904) 297—301.
11. Ὁ Θρῆνος τῆς Κύπρου. Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. 6 (1906) 405—432.
12. Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου. Ἀθηνᾶ 18 (1906) 315—421.
13. Ἐπιγραφαὶ Ροδίων ἀμφορέων εὐρεθέντων ἐν Πάφῳ. Παναθηναϊκὰ 14 (1907) 83—84.

*) Ὁ κατάλογος αὐτὸς συνετάχθη μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ συγγραφέως κ. Γεωργίου Σ. Μενάρδου, τὸν ὅποιον καὶ δημοσίᾳ εὐχαριστῶ.

14. *Where did Aphrodite find the body of Adonis?* Journal of Hellenic Studies 28 (1908) 133—37.
15. *The value of Byzantine and Modern Greek in Hellenic Studies.* An inaugural Lecture delivered before the University. Thursday, October 29, 1908. Oxford, Clarendon Press, 1909 σ. 23.
Μετάφρασις ὑπὸ τοῦ ἰδίου : Ὁ ἐναοκτῆριος τοῦ κ. Μενάρδου. Παναθήναια 17 (1909) 241—50.
16. Ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαὶ ἐκ Κύπρου. Ἀθηνᾶ 22 (1910) 113—46.
17. Γολγοὶ καὶ Ἑβραῖοι. Ἀθηνᾶ 22 (1910) 417—25.
18. Ἡ Ἀγία Ἑλένη εἰς τὴν Κύπρον. Λαογραφία 2 (1910) 266—98.
19. Δύο Ζακυνθῆνοι ποιηταὶ (Ἀνάγνωσμα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης). Παναθήναια 20 (1910) 179—87.
- 20—21. Κυπριακὴ γραμματικὴ. Α'. Κλίσις τῶν ὀνομάτων. Β'. Ἀντωνυμῖαι. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου 9 (1912—1913) 131—61. Γ'. Περὶ τῶν ῥημάτων. Ἀθηνᾶ 36 (1925) 35—79.
22. Χολλά. Ἐπιστ. Ἐπετ. Πανεπιστ. 11 (1914—1915) 167—72.
Κρίσις : Χ. Ἐφημ. Ἑστία 7 Αὐγούστου 1916 (Περὶ βαφῆς τῶν ὀφθαλμῶν).
23. Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιροῦ. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 10 (1914) 117—68.
Ἐκδόσις β' ἐπηρεμημένη εἰς βιβλίον ὑπὸ τὸν τίτλον : Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιροῦ. Ἱστορικὸν διάγραμμα, Νείλου τυπικὴ διάταξις καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα ἐκδιδόμενα ὑπὸ Σίμου Μενάρδου δαπάναις τῆς Ἀδελφότητος τῆς Μονῆς, ἐπιμελεῖα δὲ Χαριλάου Παπαϊωάννου. Πειραιεὺς 1929 σελ. 160.
24. Φουντάνα Μορῶζα. Ἐπιστ. Ἐπετ. Πανεπ. 13 (1916—17) 255—61.
25. Μπεργαῆς. Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ 13 (1917) 154—5.
26. Ἐμμανουὴλ Ροῖδης. Διάλεξις εἰς τὸν «Παρνασσόν» γενομένη τὴν 22 Φεβρουαρίου 1917. Ἀθῆναι, Ἴ. Κολλάρος, 1918 σελ. 26.
Κρίσις : W. (= Κ ω σ τ ῆ Πα λ α μ ᾶ), Ἐφημ. Ἐμπρός 28 Φεβρουαρίου 1917 (Ὁ Ροῖδης εἰς τὸν «Παρνασσόν»). Χ. Μ. Ἐφημ. Σκριπ 24 Φεβρουαρίου 1917. Γρ. Ξενοπούλου, Ἐφημ. Ἐφημερὶς 25 καὶ 27 Φεβρουαρίου 1917. Ἀνω νόμου, Πινακοθήκη 17 (1917) τεῦχ. 193 σ. 16.
27. Περὶ τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Ἐσπερία Λονδίνου 4 (1919) 43.
28. Δημοτικὴ ποίησις τῶν Μικρασιανῶν Ἑλλήνων. Ἐσπερία 4 (1919) 182.
29. Ἱστορία τῶν λέξεων τραγωδῶ καὶ τραγωδία. Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Χατζιδάκιν (Ἀθῆναι 1921) σ. 15—32.

30. Τὸ τραούδι τῆς Ζωγγραφοῦς. Λαογραφία 8 (1921) σ. 181—200.
31. *Gilbert Murray*, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας μεταφρασθεῖσα καὶ πλουτισθεῖσα διὰ βιβλιογραφίας προσθηκῶν καὶ σημειώσεων ὑπὸ Σ. Μενάρδου. Ἀθήναι, Τυπ. Π. Δ. Σακελλαρίου 1922 σελ. κγ' + 419.
Κρίσις : W. (=Κ. Παλαμά), Ἐφημ. Ἐμπρὸς 9 καὶ 11 Ἰουνίου 1922 (Μία Ἱστορία Α. Β). Κ. Ν. Κ(ωνσταντινίδου), Νέα Ζωὴ Ἀλεξανδρείας, 2 (1922) 214—5. Γρ. Ξενοπούλου, Ἐφημ. Ἔθνος 22 Σεπτεμβρίου 1922. Πρβλ. καὶ Κ. Μ. Καλλιάν, Ἐφημ. Πολιτεία 23 Φεβρουαρίου 1925.
32. Ἱστορικαὶ παροιμίαι τῶν Κυπρίων. Λαογραφία 7 (1922) σ. 45—52.
33. Ὁ κριτῆς τῶν κριτῶν. Ἀπάντησις ¹⁾. Ἀθήναι 1923 σ. 26.
34. Βουρβούλακας. Λαογραφία 8 (1921) σ. 297—301.
35. Ἐκθῆσις περὶ τῶν σχολείων Λάρνακος τὸ 1837. Κυπριακὰ Χρονικὰ 2 (1924) 277—80.
36. Περὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν. Διάλεξις εἰς τὸν Παρνασσὸν γενομένη τὴν 22 Δεκεμβρίου 1924. Ἀθήναι, Τυπ. Α. Ραφτάνη, 1924 σελ. 16.
Ἐπίκρισις : Κ. Π. Καλλιόντζη, Ἐφημ. Θεσσαλονίκη Σικάγου 21 Μαρτίου 1925 (Ἑλληνικὴ Γλῶσσα ΣΤ').
37. *Byron and Greece*. The Poetry Review 15 (1924) 211—20.
38. Περὶ τῶν ἀρκτικῶν φωνηέντων. Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1 (1925) 65—74.
Κρίσις τῶν ὑπ' ἀρ. 1. 2. 4. 9. 12. 20. 21 καὶ 38 ἐργασιῶν ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι, Byz. Zeitschrift 26 (1926) 388—91.
39. Περὶ τῆς διαθέσεως τῶν κυπριακῶν ῥημάτων. Αὐτόθι 1 (1925) 75—86.
40. Λησμονημένος Κύπριος ἀντάρτης. Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1926, 55—62.
Ἀνατύπωσις : Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 8 Ἰανουαρίου 1926. Κρίσις : Ι. Κ. Περιστιάνη, Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ ἀρ. 1479 (2343) 19 Μαρτίου 1926.
41. Ποῖοι ἦσαν οἱ Τσάκωνες. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1 (1926) 260—68.
42. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Ν. Ἔστια 1 (1927) 1028—32.
43. Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Παρνασσὸς Ν. Ὑέρκης Ἰανουάριος 1927 σ. 3 καὶ 31.

¹⁾ Εἰς φυλλάδιον τοῦ Γεωργίου Γαρδίκου.

- 44—46. *Περὶ τῶν τοπικῶν ἐπιθέτων τῆς νέας ἑλληνικῆς :*
- I. *Τοπικὰ Τήνου καὶ Κεφαλληνίας.* Ἐπετ. Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 4 (1927) 332—41.
 - II. *Τοπικὰ Κύπρου.* Αὐτόθι 5 (1928) 283—92.
 - III. *Τοπικὰ Λέσβου καὶ Ρόδου.* Αὐτόθι 6 (1929) 286—89.
- 47—55. *Modern Greek Poetry :*
- I *Greek folk poetry.* The Poetry Review 18 (1927) 153—64.
Περίληψις : Ἑσπερία Λονδίνου 4 (1919) 59.
 - II. *Rigas, Villaras, Christopoulos.* The Poetry Review 18 (1927) 247—58.
Περίληψις : Ἑσπερία 4 (1919) 75.
 - III. *Solomos, Kalvos.* The Poetry Review 18 (1927) 313—27.
Περίληψις : Ἑσπερία 4 (1919) 90.
 - IV. *Soutsos, Rangabé, Bernardakis.* The Poetry Review 18 (1927) 385—97.
Περίληψις : Ἑσπερία 4 (1919) 108.
 - V. *Tertsetis, Lascaratos, Typaldos, Valaorites.* The Poetry Review 19 (1928) 95—106.
 - VI. *Paparrigopoulos, Vasiliades, Paraschos.* The Poetry Review 19 (1928) 169—78.
Περίληψις : Ἑσπερία 4 (1919) 133.
 - VII. *Zalocostas, Karasoutsas, Tantalidis, Vizyenos, Krystallis.* The Poetry Review 19 (1928) 248—260.
Μετάφρασις τῆς περὶ Κρυστάλλη περικοπῆς : Ἑσπερία 4 (1919) 148.
 - VIII. *Polylas, Marcoras, Mavillis.* The Poetry Review 19 (1928) 347—55.
 - IX. *Souris, Drossinis, Palamas, Provelengios and others.* The Poetry Review 19 (1928) 397—410.
Μετάφρασις : Νεοελληνικὴ Ποίησις Ν. Ἑστία 5 (1929) 166—69 καὶ 212—14. Περίληψις : Ἑσπερία 4 (1919) 134.
56. *Κωνσταντῖνος Ρόδιος.* Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 5 (1927) 419—22.
57. Ὁ θάνατος τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἀνέκδοτα αὐστριακὰ ἔγγραφα. Ἡμερολόγιον τῆς Μ. Ἑλλάδος 1928, 269—75.
58. *Περὶ τῶν τοπωνυμίων τῆς νήσου Τήνου.* Πρακτικὰ Ἀκαδημίας 3 (1928) 151—62.

59. *Κάλβος*. Ν. Ἑστία 2 (1928) 247—251.
 Ἀνατύπωσις: Τζ. Ἀμπελιᾶ Τερέντιο, Ἡ ποίησή μας στὰ ἑκατὸ χρόνια της
 τόμ Α'. (Ἀθῆναι 1934) σ. 159—64.
60. *Μεταπλασμοὶ ὀνομάτων*. Ἀθηνᾶ 41 (1929) 47—55.
61. *Περὶ τοῦ σχηματισμοῦ θηλυκῶν ὀνομάτων*. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας
 4 (1929) 454—68.
62. *Τοπωνυμικὸν τῆς Μυκόνου*. Ἐπετ. Βυζαντ. Σπουδῶν 7 (1930)
 240—52.
63. *Κύπρος. Νέα Διάλεκτος*. Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη 8 (1930) 319—20.
64. *Ἱστορία τῆς λέξεως «περίπου»*. Byzantinische Zeitschrift 30
 (1930) Festschrift für A. Heisenberg 241—3.
65. *Πότε καὶ διατι οἱ Ἕλληνες ὀνομάσθησαν Αὔσονες*. Actes du
 IIIe Congrès International des Études Byzantines. Athènes
 1930, 110 [Περίληψις].
66. *Τρία γράμματα Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν πρὸς Ἀρχιεπισκόπους
 Κύπρου*. Ἑλληνικά 3 (1930) σ. 415—20.
67. *Περὶ τοῦ κυπριακοῦ ἔγκε (προφ. enge)*. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας
 6 (1931) 476.
68. *Περὶ τῶν συνθέτων ἀπὸ τοῦ ἔσω καὶ ἔξω τοπωνυμίων*. Ἐπετ.
 Βυζ. Σπουδῶν 8 (1931) 338—41.
69. *Βιβλιοκρισία τῆς ὑπὸ Dawkins ἐκδόσεως τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ*.
 Byzantion 8 (1933) 367—69.
70. *Ἀριστοτέλους Ποιητικὴ. Μετάφρασις σχολιασμένη*. [Ἐκδίδεται ἐπι-
 μελείᾳ Ι. Συκουτρῆ ἐντὸς τοῦ 1934].

Β'. Λογοτεχνικά *), Λόγοι.

1. *Λόγος τῆς 25 Μαρτίου 1897*. Ἐφημ. Νέον Ἔθνος Λάρνακας 27
 Μαρτίου 1897.
2. *Δύο ἀρχαῖα ποιήματα Ὀρατίου καὶ Μελεάγρου*. Ἐφημ. Ἀλήθεια
 Λεμεσοῦ 31 Δεκεμβρίου 1898.
3. *Μετάφρασις ἀπὸ τὰ Βραδυνὰ Τραγούδια τοῦ V. Hugo*. Παναθή-
 ναια 9 (1905) σ. 324.

*) Μεταφράσεις ἀρχαίων ποιημάτων ἐδημοσίευσεν ὁ Μενάρδος εἰς πλεῖστα πε-
 ριοδικὰ τὰς περισσότερας συνεκέντρωσε κατόπιν εἰς τὸν Στέφανον. Δυστυχῶς δὲν
 μοῦ ἦτο εὐκολὸν νὰ ἐξερευνήσω συστηματικῶς τοὺς παλαιούς τόμους πρὸς ἀνεύρεσιν
 τῆς πρώτης των δημοσιεύσεως.

4. *Μόσχου Εὐρώπη* (Μετάφρασις). Παναθήναια 11 (1906) 164—6.
 Ἀνατύπωσις: Στέφανος σ. 120—25.
5. *Μουσαίου Ἡρῶ καὶ Λέανδρος*. Μετάφρασις Σίμου Μενάρδου.
 Ἀθήναι, Βιβλιοθήκη Γ. Φέξη, 1911 σελ. 23.
 Ἀνατύπωσις: Στέφανος σ. 167—78.
6. *Πανηγυρικὸς εἰς τὴν ΚΕ' Ματίου*, ἐκφωνηθεὶς ἐνώπιον τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Β' ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἀθήναι, Τυπ. Π. Α. Πετράκου, 1916 σελ. 14.
 Ἀνατύπωσις: Τρεῖς λόγοι σ. 9—25. Πρβλ. Ἑσπερία Λονδίνου 1 (1916) 266—67.
7. *Πανηγυρικὸς εἰς τὴν προέλασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ*, ἐκφωνηθεὶς τῇ 13 Μαΐου 1920 εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσόν. Ἀθήναι, Τυπ. Σακελλαρίου, 1920 σ. 16.
 Συνεξεδόθη μετὰ ποιήματος τοῦ Ἰ. Πολέμη, *Τρεῖς Γενεές*. Ἀνατύπωσις: Τρεῖς λόγοι σ. 29—44. Κρίσις: W. (=K. Παλαμάς), Ἐφημ. Ἑμπερὸς 4 Ἰουνίου (Ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς λόγου) καὶ 6 Ἰουνίου 1920 (Ὁ λόγος).
 8. *1821—1921. Τρεῖς λόγοι*. Ἀθήναι, Ἐλευθερουδάκης, 1921 σελ. 64.
 Περιέχει τοὺς ὑπ' ἀριθ. 6, 7 καὶ ἕναν ἀνέκδοτον ἐκφωνηθέντα τὴν 24 Μαρτίου 1921 εἰς τὸν Παρνασσόν.
9. *Λόγος εἰς τὸν Κανάρην*, 6 Ἰουνίου 1922. Ἀθήναι, Τυπ. Α. Ραφτάνη, 1922 σελ. 13.
 Πρβλ. Ἐφημ. Ἔθνος 7 Ἰουνίου 1922.
10. *Adress delivered by Professor S. Menardos* [κατὰ τὴν 100ετηρίδα τοῦ Βύρωνος 1924, Μετάφρασις Α. Α. Π.] σελ. 13.
11. Στέφανος. Ἀθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1924 σελ. λη' + 183.
 Κρίσις: Κ. Παλαμάς, Ἐφημ. Ἐλεύθερος Λόγος 3 καὶ 17 Μαρτίου 1924 (Ὁ «Στέφανος» ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Α. Β.) [ἀνατύπωσις τῆς κρίσεως μερικῆ: Ν. Ζωὴ Ἀλεξανδρείας 5 (1924) 97—98]. Φαίδων (=Γρ. Ξενόπουλος), Διάπλασις τῶν παιδῶν 31 (1924) 68—89. Σ. Σκίπης, Ἐφημ. Ἐλεύθερος Λόγος 7 Φεβρουαρίου 1924. Ι. Σ(υκουτρῆς), Κυπριακὰ Χρονικὰ 2 (1924) 229—31. Χρ. Καροῦζος, Ἀπ' ἀφορμῆς ἐνὸς βιβλίου, Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 11 (1924) 204—14. Δ. Π. Γ(αγκόπουλος), Ἐφημ. Ἔθνος 23 Ἰανουαρίου 1924 (Σαπηώ). Σύντομος χαρακτηρισμὸς ὑπὸ Ι. Γρυπάρη, Ἐφημ. Ἐλεύθερος Λόγος 24 Ἰουνίου 1923. Πρβλ. καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἀφιερωμένα ποιήματα τοῦ Σ. Σκίπης, Ἐφημ. Ἔστια 5 Μαρτίου 1924, καὶ Ι. Περδίου, Σατιρικὸν φύλλον Λευκοσίας *Μαστίγιον* 14 Μαΐου 1924.
12. Μετάφρασις τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Βύρωνος ποιήματος τοῦ J. Drinkwater, *Missolonghi, April 19th 1824—1924*. Ἐφημ. Ἔστια 17 Ἀπριλίου 1924.
 Ἀνατύπωσις: Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις 17 (1924) τεύχ. 198 σ. 11.

13. *Μία λειτουργία*. Ἡμερολόγιον Ὀδοιπορικῶν Συνδέσμου 1 (1925) 260.
14. *Φιλοδήμου ἐπίγραμμα*. Ἡμερολόγιον Ὀδοιπορικῶν Συνδέσμου 2 (1926) 167. (Σ. Μ.).
15. *Λόγος ἐκφωνηθεὶς τῇ 26 Φεβρουαρίου 1926 κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς προτανείας τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἔτους 1925—26*. Ἀθήναι 1926 σελ. 19.
Ἀνατύπωσις : Ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας. Ἐφημ. Ἐστία 7 Μαρτίου 1926.
16. *Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλ' ἠγέρθη...* Ἐφημ. Ἐστία 25 Ἀπριλίου 1926 [Λόγος ἐπὶ τοῦ τύμβου τῶν ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου].
17. *Λόγος ἐπὶ τῇ ἑκατοστῇ ἐπετείῳ τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 23 Ἀπριλίου 1926*. Ἀθήναι 1926, σ. 1—9.
Συνεξεδόθη εἰς τεῦχος μετὰ τοῦ σχετικοῦ λόγου τοῦ Σ. Κουγέα. Πρὸς Κ. Παλαμᾶν, Ἐφημ. Ἐλεύθερος Λόγος 13 Ἀπριλίου 1926.
18. *Ἐκθεσις τῶν ἐπὶ τῆς προτανείας αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1925—26 πεπραγμένων*. Ἀθήναι 1930 σ. 26.
- 19—25. *Λογοδοσία τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1926*. Πρακτικά Ἀκαδημίας 1 (1926) 274—87. κατὰ τὸ ἔτος 1927. Αὐτόθι 2 (1927) 542—59. κατὰ τὸ ἔτος 1928. Αὐτόθι 3 (1928) 776—95. κατὰ τὸ ἔτος 1929. Αὐτόθι 4 (1929) (259)—(275). κατὰ τὸ ἔτος 1930. Αὐτόθι 5 (1930) (119)—(138). κατὰ τὸ ἔτος 1931. Αὐτόθι 6 (1931) (118)—(133). κατὰ τὸ ἔτος 1932. Αὐτόθι 7 (1932) (141)—(152).
- 26—31. *Ἐκθεσις τοῦ Γεν. Γραμματέως περὶ τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων τῆς Ἀκαδημίας κατὰ τὴν 25 Μαρτίου 1927*. Πρακτικά Ἀκαδημίας 2 (1927) 216—23. 1928 Αὐτόθι 3 (1928) 280—86. 1929 Αὐτόθι 4 (1929) (92)—(99). 1930 Αὐτόθι 5 (1930) (69)—(79). 1931 Αὐτόθι 5 (1931) (64)—(75). 1932 Αὐτόθι 7 (1932) (58)—(67).
32. *Λόγος περὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Π. Νιοβάνα*. Πρακτικά Ἀκαδημίας 3 (1928) (172)—(185).
Ἀνατύπωσις : Δεξιώσεις Ἀκαδημαϊκοῦ Παύλου Νιοβάνα. Ἐπιφυλλίδες Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Α' (1928) τεύχ. 1, σ. 5—20
33. *Ἐπιγράμματα*. [Ἀντιπάτρου Θεσσαλονικέως καὶ Ἀντιπάτρου Σιδωνίου] Ἡμερολόγιον τῆς Μ. Ἑλλάδος 1929, 120.
34. *Τὸ ἔργον τοῦ Γ. Ν. Χαϊζιδάκι*. Πρακτικά Ἀκαδημίας 4 (1929) (38)—(43).

35. Ἐπιγράμματα. Ἀθήναι, Ι. Ν. Σιδέρης, 1930 σελ. 47.

Κρίσις : Α. Πάλλης, Νουμᾶς 23 (1931) 17—22 (Σίμος Μενάρδος ἦτοι ὁ Στουῖτος) καὶ 49—50) (Σίμος Στουῖτος Μενάρδος) καὶ Ἐστία 15 Μαΐου 1913 (Ἀπάντησις εἰς ἀπάντησιν). Ἀπάντησις Σ. Μενάρδου : Ἐφημ. Ἐστία 20 Φεβρουαρίου 1931, 12 Μαΐου 1933 (Πρὸς Λέξαν Πάλην ἀπάντησις), 16 Μαΐου 1933 (Δύο τελευταῖα λόγια).

Πρβλ. καὶ κρίσιν Μ. Μάλακας. Ἐφημ. Τὰ Νέα 19 Ἀπριλίου 1931.

36. Θεοφάνης Κακοῦδης. Ἀθηναῖ 43 (1931) 47—8.

Γ. Ἄρθρα *), Συνεντεύξεις, Διάφορα.

Ἀνάθεμα. Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 27/9 Ὀκτωβρίου 1896 (Σ. Μ).

Ἐκθεσις πρὸς τὴν Ἐφορείαν τῶν Σχολείων Λάρνακος. Ἐφημ. Ν.

Ἔθνος 26/8 Ἰουλίου 1897.

Κυπριακὴ Διπλωματία. Ἐφημ. Ἀναγέννησις Λεμεσοῦ 11 Σεπτεμβρίου 1897 (Στύπαξ).

Ἡ ὑπομονὴ τοῦ Ζήνωνος. Ἐφημ. Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 1 Ἰανουαρίου 1898 (Στύπαξ).

* Ἀγγλικὴ Εἰκοσαετία. Ἀστὺ Ἀθηνῶν 7 Ἰουλίου 1898.

Ἀνατύπωσις : Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 6 Αὐγούστου 1898. Πρβλ. καὶ Ν. Ἔθνος Λάρνακος 8/20 Αὐγούστου 1898.

* Νομιμοφροσύνη. Ἀλήθεια 24 Ἰουνίου 1899.

* Ζήτω ἡ Ἐλευθερία. Αὐτόθι 10 Δεκεμβρίου 1899.

* Διοίξεις καὶ διοίξεις. Κρήτη καὶ Κύπρος. 16 μῆνες καὶ 22 χρόνοι.

Ἀναγέννησις καὶ φθίσις. Ἡ μεγάλη χρεωκοπία. Αὐτόθι Α'. (7 Ἀπριλίου 1900), Β'. (14 Ἀπριλίου), Γ'. (5 Μαΐου), Δ'. (12 Μαΐου), Ε'. (26 Μαΐου).

* Οὔτε οἱ ξένοι οὔτε ἡμεῖς. Αὐτόθι [εἰς τὸ ἀπόκομμα δὲν ἀναγράφεται χρονολογία].

Ἡ ἀπάντησις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἐφημ. Σάλπιγξ Λεμεσοῦ 19 Αὐγούστου 1900 (Τέκνον τοῦ Λαοῦ).

*) Δι' ἀστερίσκου σημειώνονται ὅσα ἐδημοσιεύθησαν ἄνωνύμως ἢ πατρότης τῶν ἐξηκριβώθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του κ. Γ. Σ. Μενάρδου ἐπὶ τῇ βάσει σημειώσεων τοῦ πατρός του, ὅπως καὶ ἡ πατρότης τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ ψευδώνυμον, τὸ ὅποσον προστίθεται ἐντὸς παρενθέσεως. Ἐννοεῖται, ὁ κατάλογος αὐτός δὲν ἐξαντλεῖ τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Μενάρδου καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἐδῶ ἢ ἡμπορεῖ ὁμως ν' ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν πρὸς νέας συμπληρώσεις. Προσέθεσα ἐπίσης ἐκ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν Σ. Μενάρδον δημοσιευμάτων ὅσα πρὸς αἰσθητικὸν βιογραφικὸν ἢ κριτικὸν ἐνδιαφέρον.

- Ἐπιστολὴ τοῦ Ψυχάρη πρὸς τὸν Μενάρδον. Ἐφημ. Ἀλήθεια 1 Ἰαννουαρίου 1901.
 Πρὸς. Ἀλήθειαν 22 Ἰουνίου 1901.
- Ἡ ἐν Χανίοις ὑποδοχὴ τῶν Κυπρίων. Ἐφημ. Ἀγῶν Ἀθηνῶν 26 Ἀπριλίου 1901.
 Ἀνατύπωσις : Ἀλήθεια Λεμεσοῦ 4 Μαΐου 1901.
- Ἀπάντησις εἰς τοὺς ἐκ Κύπρου διερχομένους Ἑλληνας. Αὐτόθι 20 Ἀπριλίου 1902.
- Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Ἀλήθειαν Λεμεσοῦ ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι της. Ἐφημ. Ἀλήθεια 14 Ὀκτωβρίου 1905 (M).
- Οἱ Κύπριοι ἐπιστήμονες. Ἐφημ. Ἐλευθερία Λευκωσίας 12 Μαΐου 1906 (Ἀρεπιστήμων).
- Κίμων Μιχαηλίδης, Σῆμος Μενάρδος. Παναθήναια 17 (1908) 91—92.
- Π. Νιρβάνας, Σῆμος Μενάρδος. Ἐφημ. Ἐστία 24 Ὀκτωβρίου 1908.
- Ἀγγλικά συλλαλητήρια. Μελέτη 1909, 541—47.
- Π. Νιρβάνας, Ὁ Ὄξφορδιανὸς Ἑλληνας. Ἐφημ. Ἐστία 17 Σεπτεμβρίου 1911.
- Περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Μενάρδου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐφημ. τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς. Β' Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ. Τόμ. Β'. (1911) σ. 149—50, 380—83, 462—95. Συνεδρία 20 καὶ 31 Ὀκτωβρίου καὶ 3 Νοεμβρίου 1911.
 Πρὸς. τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων : Ἐστία 30 Ὀκτωβρίου καὶ 2 Νοεμβρίου, Καιροὶ 2 Νοεμβρίου, Ἐμπρὸς 4 Νοεμβρίου 1911.
- Ὁ κ. Μενάρδος καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Συνέντευξις μὲ τὸν κ. Μιστριώτην. Ἐφημ. Σκρίπ 21 Ὀκτωβρίου 1911.
- Γρ. Ξενόπουλος, Πέντε λέξεις, Ἐφημ. Καιροὶ 2 Νοεμβρίου 1911.
- Ὁ μαλλιαρισμὸς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον. Τὰ ἀρχαῖα τοῦ κ. Μενάρδου. Ἐφημ. Σκρίπ 3 Νοεμβρίου 1911.
- Γνώμη περὶ Μαρκοῦ. Παναθήναια 22 (1911) σ. 282.
- Α. Τ., Χαραυγὴ. Νουμᾶς 10 (1912) 89 [Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ ἐναρκτήριον μάθημα τοῦ Μενάρδου].
- * Μὲ τὴν σειρὰν των. Ἐφημ. Ἐστία 10 Φεβρουαρίου 1915.
 Πρὸς. Ἐφημ. Ἀκρόπολις 11 Φεβρουαρίου 1915.
- Π. Νιρβάνας, Γύρω ἀπὸ τὴν «Ἐδδαν Γκάμπλερ». Ἐφημ. Ἐστία 1 Ἰουλίου 1915.
- Γρ. Ξενόπουλος, Εὐγενὴς Ἀμιλλα. Ἐφημ. Ἐσπερινὸν Ἄστυ 8 Νοεμβρίου 1915.

W. (=K. Παλαμάς), *Θέματα*. Ἐφημ. Ἐμπρὸς 21 Ὀκτωβρίου 1916
[Ἀναφέρεται εἰς τὸ μάθημα τοῦ Μενάρδου περὶ τῆς ἀριστοτελικῆς καθάρσεως].

Δήλωσις. Ἐφημ. Ν. Ἡμέρα Ἀθηνῶν 30 Νοεμβρίου 1916.

* Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή. Ἐφημ. Ἐστία 29 Ἰουνίου 1917.

Ὁ κ Σίμος Μενάρδος πλήρης πίστεως. Ἐφημ. Ἀθῆναι 31 Μαρτίου 1919.

W. (=K. Παλαμάς), Ἡ διάλεξις τοῦ κ. Μενάρδου. Ἐφημ. Ἐμπρὸς 20 Ἀπριλίου 1919.

Τὸ ζήτημα τῆς Κύπρου. Ἐφημ. Ἐστία 14 Ὀκτωβρίου 1919 (Ω).

* Ὁ Τοῦρταὶλ καὶ ἡ Κύπρος. Αὐτόθι 14 Ὀκτωβρίου 1919.

Διαμετακομιστικὸν καὶ δὲν συμμαζεύεται. Αὐτόθι 25 Νοεμβρίου 1919 (Σ. Μ).

«Ὁ μέγας διπλωμάτης». Αὐτόθι 29 Νοεμβρίου 1919 (Ω). [Κριτικὴ τοῦ ὁμωνύμου θεατρικοῦ ἔργου].

Ὁ τόμος τοῦ κ. Ι. Γρυπάρη. Αὐτόθι 10 Ἰανουαρίου 1920 (Μ).

Ὁ Παλαμάς ἀγγλιστί. Αὐτόθι 11 Φεβρουαρίου 1920 (Μ).

* Ὁ κίνδυνος τῆς Κιλικίας. Αὐτόθι 18 Σεπτεμβρίου 1920.

* Ἡ κατάστασις τῆς Κύπρου. Αὐτόθι 4 Ὀκτωβρίου 1920.

* Ἑλλάς καὶ Ἀρμενία. Αὐτόθι 2 Ἰουνίου 1921.

Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀδελφότητα τῶν Κασσίων. Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Κασσίων. Πόρτσάϊδ, ἔτος Δ'. ἀρ. 37, 24/6 Ἰουνίου 1921.

* Ὁ Μητροπολίτης Ρόδου. Ἐστία 7 Ὀκτωβρίου 1921.

* Ἡ Ἰταλικὴ Ἀπολογία. Αὐτόθι 11 Ὀκτωβρίου 1921.

Ἡ ἀπέλασις τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου. Αὐτόθι 17 Ὀκτωβρίου 1921 (Ἐνωτικώτατος Κύπριος).

* Ἐὰν τὸ ἐπιτύχη. . . Αὐτόθι 6 Νοεμβρίου 1921.

* Οἱ Τάϊμς περὶ Παλαμᾶ Α. Β. Αὐτόθι 7 καὶ 9 Δεκεμβρίου 1921.

* Ἡ ἐκκαθάρισις [τοῦ Πανεπιστημίου]. Αὐτόθι 16 Δεκεμβρίου 1921.

Μελέτιος ὁ Δ'. Αὐτόθι 10 Ἰανουαρίου 1922 (Κωνσταντινουπολίτης).

Ἀντώνιος Α. Λιθιεράτος, Ἡ ἐκκαθάρισις. Τὸ Πανεπιστήμιον Ζ'. Ἐφημ. Στέμμα 21 Μαΐου 1922.

* Στῶν Ψαρῶν τὴν δλόμανρη. . . Ἐστία 9 Ἰουνίου 1922.

Πῶς ἔχουν σήμερον τὰ Ψαρά. [Ἀπόκομμα ἀδήλου ἔφημερίδος] (Ἐκ τῶν ἐκδρομῶν).

Ἡ ἦντα τοῦ Πέτα. Ἐστία 4 Ἰουλίου 1922 (Μ).

- * Ἡ νέα πρόκλησις τοῦ Κόντε Μποσδάρι. Αὐτόθι 27 Ἰουλίου 1922.
 Ἡ Ἀληθῆς Ἐθνάρχης. Αὐτόθι 29 Ἰουλίου 1922.
- * Ἡ Ἰταλικὴ Ἀπάντησις. Αὐτόθι 2 Αὐγούστου 1922.
 * Μετὰ τὴν διάλυσιν. Αὐτόθι 7 Αὐγούστου 1922.
 * «Οἱ Χριστιανοὶ εἰς τοὺς λέοντας». Αὐτόθι 23 Δεκεμβρίου 1922.
 Ἡ Ἑλλὰς πρὸς τοὺς ξένους φιλανθρώπους. Αὐτόθι 11 Φεβρουαρίου 1923.
- Τὰ Βυζαντινὰ καὶ τὰ νέα. Αὐτόθι 23 Μαρτίου 1923.
 Ὁ Καλοκαιρινὸς Διαγωνισμός. Ἐφημ. Πατρὶς 10 Ἰουνίου 1923.
La gloriosa battaglia di Corfù. Ἐστία 1 Σεπτεμβρίου 1923.
 Πρόλογος εἰς τὴν ὑπὸ Π. Νιοβάνα μετάφρασιν τῆς Πλατωνικῆς Ἀπολογίας τοῦ Σωκράτους. Ἀθῆναι, Ἐλευθερουδάκης, 1923.
- * Ἀχιλλεὺς Λιασίδης. Ἐστία 4 Ἰανουαρίου 1924.
 Ἡ ἑκατονταετηρὶς τοῦ Βύρωνος εἰς τὸν Παρονασσόν. Αὐτόθι 26 Ἰανουαρίου 1924.
 Αἱ ἑορταὶ τῆς ἑκατονταετηριδος τοῦ Βύρωνος. Συνέντευξις μὲ τὸν κ. Μενάρδον. Ἐφημ. Δημοκρατία 28 Ἰανουαρίου 1924.
 Ἡ ἑορτὴ τοῦ Βύρωνος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ὁ ἐπίλογος τοῦ κ. Μενάρδου. Ἐφημ. Ἐστία 17 Ἀπριλίου 1924.
- * Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν. Ἡ Ἑλλὰς καὶ αἱ Δυνάμεις. Αὐτόθι 27 Σεπτεμβρίου 1924. [Μετάφρασις ἐπιστολῆς ἀνωνύμου Ἀμερικανοῦ].
- * Ἡ Κύπρος. Αὐτόθι 27 Ὀκτωβρίου 1924.
 * Διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου. Αὐτόθι 26 Ἀπριλίου 1925.
- Ψυχάρης, Ἐπιστήμη καὶ Ἠθικὴ Β. Ὁ Μεζέξ. Πериод. Φιλολογικὰ τετράδια 1 (1925) 18—21.
 Γνώμη περὶ τῆς διαρρουθμίσεως τοῦ Λυκαβηττοῦ. Ἐφημ. Πολιτεία 6 Σεπτεμβρίου 1925.
 Τὸ μνημόσυνον τοῦ Μητροπολίτου Σμύρνης. Ἐστία 13 Σεπτεμβρίου 1925.
 Τὸ μνημόσυνον τῶν πεσόντων φοιτητῶν. Αὐτόθι 15 Σεπτεμβρίου 1925.
 Ἡ πρὸς τιμὴν τριῶν φιλελλήνων [Dubois, Morgentau, Nansen] τελετὴ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. Ἐφημ. Δημοκρατία 1 Δεκεμβρίου 1925.
 Ὁ κ. Μενάρδος διὰ τὰ φοιτητικὰ αἰτήματα. Ἐφημ. Ἔθνος 19 Δεκεμβρίου 1925.

- Γνώμη περὶ Ξενοπούλου. Ἀναμνηστικὸν τεῦχος γιὰ τὴν θεατρικὴν 30ετηρίδα τοῦ Γρηγορίου Ξενοπούλου (Ἀθήναι 1925) σ. 76—7.
- Μὲ ποίας βάσεις θὰ ἐργασθῆ ἡ ἑλληνικὴ Ἀκαδημία. Ἐφημ. Φιλολογικὴ Πρωΐα 16 Μαρτίου 1926.
- Πανεπιστήμιον καὶ Ἀκαδημία. Ἐστία 10 Σεπτεμβρίου 1926 (Φιλελεύθερος Πανεπιστημιακός).
- Περὶ Ἀκαδημιῶν. Αὐτόθι 21 Σεπτεμβρίου 1926. (Φιλελεύθερος Πανεπιστημιακός).
- Ἀφίξεις τοῦ Ραμπιντρανὰθ Ταγκόρ. Αὐτόθι 25 Νοεμβρίου 1926.
- Γνώμη περὶ Παλαμᾶ. Ν. Ζωὴ Ἀλεξανδρείας 13 (1926) 88.
- Ἡ δεξιότης τῶν Ἀμερικανῶν φοιτητῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐφημ. Πρωΐα 5 Φεβρουαρίου 1927.
- Ἠβλ. ἔφημ. Ἔθνος 6 Φεβρουαρίου 1927.
- Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς. Ἐστία 9 Ἰουνίου 1927.
- * Τὰ γυμνάσια τῆς Μακεδονίας. Αὐτόθι 6 Νοεμβρίου 1927.
- Τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ὁ Κομμουνισμός. Αὐτόθι 6 Νοεμβρίου 1927.
- Ἡ κατάστασις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως. Ἐφημ. Ἐκπαιδευτικὸν Βῆμα 22 Μαΐου [ἄδηλου ἔτους].
- Ὁ Μπρατιές εἰς τὰς Ἀθήνας. Ν. Ἐστία 1 (1927) 24—5 (Σ. Μ.).
- * Γεώργιος Ρεμοῦνδος. Ἐστία 28 Ἀπριλίου 1928.
- Τὸ Ἰταλικὸν Πανεπιστήμιον Ρόδου. Αὐτόθι 19 Μαΐου 1928 (Ἑλληνὴ μὴ Δωδεκανήσιος).
- * Ἡ Ὀρθόδοξος καὶ ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία. Αὐτόθι 17 Μαρτίου 1929. [Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς «διαπρεποῦς Ἀγγλοῦ κληρικοῦ πρὸς Ἑλληνα φίλον του» ἐν μεταφράσει].
- Βενιζέλος καὶ Τρικούπης. Ἐφ. Πολιτεία 29 Μαρτίου 1929 (Τιμοκρέων).
- Γνώμη περὶ Ψυχάρη. Ν. Ἐστία 3 (1929) 963—4.
- * Ἡ φιλαλήθης νεολαία. Ἐστία 15 Ἰανουαρίου 1930.
- Ὁ κ. Σῖμος Μενάρδος μᾶς ἠμιλεῖ διὰ τὴν Ἀκαδημίαν. Αὐτόθι 14 καὶ 15 Ἀπριλίου 1930.
- Γνώμη περὶ Παλαμᾶ. La Semaine Égyptienne Καΐρου, Année IV, 15 Avril 1930, 80—81 [γαλλιστί].
- Ἀνατύπωσις εἰς τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον : Δώδεκα ἄρθρα γιὰ τὸν Παλαμᾶ (Ἀθήναι 1932) σ. 15—17.
- Πρόλογος εἰς τὴν Ἐκλογὴν ἐκ τῶν Ἀπάντων τοῦ Λουκιανοῦ κατὰ μετὰφρασιν τοῦ Ἰ. Κονδυλάκη. Ἀθήναι, Ἐλευθερουδάκης, 1930.
- Περὶ τῶν Κυπριακῶν. Ἐστία 2 Φεβρουαρίου 1931 (Λευκοσιάτης).

Καὶ πάλιν διὰ τὴν Κύπρον. Αὐτόθι 5 Φεβρουαρίου 1931 (Λευκοσιάτης).

* Ἡ ἐν διωγμῶ Ἐκκλησία. Αὐτόθι 2 Νοεμβρίου 1931.

Ἡ ἐπίδοσις τῆς Βίβλου τῆς Κύπρου εἰς τὸν Ναύαρχον Κουντουριώτην.

Αὐτόθι 11 Νοεμβρίου 1931.

Τὸ τελευταῖον σφάλμα. Αὐτόθι 17 Νοεμβρίου 1931 (Κύπριος).

* Ἡ διωκομένη Κυπριακὴ Ἐκκλησία. Ἐφημ. Πρωτὰ 26 Νοεμβρ. 1931.

Φιλαγγλικὴ κίνησις. Ἐστία 14 Δεκεμβρίου 1931.

Ἡ δυστυχισμένη Κύπρος. Ἐστία 27 Δεκεμβρίου 1931 (Λευκαδίτης).

Ἡ πνευματικὴ μας κίνησις καὶ αἱ ῥοπαὶ τῆς νεότητος. Τὰ καλύτερα φιλολογικὰ ἔργα τοῦ 1932. Ἐφημ. Ἀθηναϊκὰ Νέα 2 Ἰανουαρίου 1933.

Ἡ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Ἐστία 8 Μαΐου 1933 (Παφίτης).

Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΥ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΙΣ ΑΡΧΑΙΑΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ

1. ὦ θύται αἰνὰ τυθέντες ἰδ' ἄλλοι μάστιγες ἱροί,

οὐρανόθεν πάτρῃ νῦν δότ' ἐλευθερίην

Εἰς τὸ ἐν Λευκασίᾳ ἠρῶον τῶν Κυπρίων ἀρχιερέων καὶ προκρίτων τῶν ἀπαγχονισθέντων κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1821.

2. Ἄστρον ἐλευθερίας δεῖξεν ποιμὴν ὅδε πρῶτος

λαὸς δ' ὀρθωθείς ἡμᾶρ ἐπεῖδ' ἰλαρόν.

Εἰς ἀνδριάντα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ εἰς τὴν Δημητσάναν.

3. Μαντῶ Μαυρογένους ἐπ' ἐλευθερίην καλέσασαν

Μυκόνιοι στήσαν Παλλάδ' ὡσπερ πρόμαχον.

Εἰς προτομὴν τῆς Μαντῶς Μαυρογένους εἰς τὴν Μύκονον.

4. Κρατερόν οὐχ ἓνα φῦσε Παναίτιον Ἑλλάδι Τήνος

πολλοὺς τίκτ' ἀγαθοὺς, οἷς ἀνήγειρε τόδε.

Εἰς τὸ ἐν Τήνῳ ἠρῶον τῶν πεσόντων.

5. Μουσάων σηκῶ, Καποδίστρια, οὔνομ' ὀπάσσας

καὶ προπόλοις φρένα σὴν ἠδ' ἀρετὴν δὸς ἔχειν.

Εἰς τὸν πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἀνδριάντα τοῦ Ἰ. Καποδίστρια.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Εἰς τὸν ἐν σελ. 295, I κατάλογον τῶν νεκρολογιῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Σ. Μενάρδου πρόσθεσε καὶ Κ. Ἀμαντὸν Simos Menardos ἐν Byzantion 8 (1933) 795—97, Γ. Π. Οἰκονόμον Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1933 σ. 4—5. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθοῦν τὰ ἄρθρα Σίμος Μενάρδος εἰς τὴν Μ. Ἐγκυκλοπαιδείαν 16 σ. 899 ὑπὸ Ἐ(ἰσρήνης) Π. Α(ιμητροκοπούλου) καὶ εἰς τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη 9 σ. 303 ὑπὸ Ἀ(ρίστου) Π. Κ(αμπάνη).